

**Національний університет «Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка**
Факультет дошкільної, початкової освіти і мистецтв
Кафедра мов і методики їх викладання

Кваліфікаційна робота

освітнього ступеня: «магістр»

на тему

«РОЗВИТОК НАВИЧОК 4К НА УРОКАХ ЧИТАННЯ В НУШ»

Виконала:
студентка II курсу, 23–А групи
Спеціальності 013 «Початкова освіта»
Кириленко Ольга Сергіївна

Науковий керівник:
кандидат педагогічних наук, доцент
Барнич Оксана Вікторівна

Чернігів - 2021

Роботу подано до розгляду « ____ » _____ 2021 року.

Студентка

(підпис)

(прізвище та ініціали)

Науковий керівник

(підпис)

(прізвище та ініціали)

Кваліфікаційна робота розглянута на засідання кафедри *дошкільної та початкової освіти*
протокол № _____ від « ____ » _____ 2021 р.

Студентка допускається до захисту цієї роботи в екзаменаційній комісії.

Зав. кафедри

(підпис)

Ірина ТУРЧИНА

(прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАВИЧОК 4К НА УРОКАХ ЧИТАННЯ В НУШ.....	9
1.1. Загальна характеристика моделі 4К. Методика розвитку креативності учнів молодшого шкільного віку на уроках читання в НУШ	9
1.2. Розвиток критичного мислення як психолого-педагогічна проблема.....	16
1.3. Комунікативні навички у системі становлення читацької компетентності учнів	24
1.4. Значення командної роботи для формування активної читацької позиції молодших школярів	30
Висновки до розділу I.....	36
РОЗДІЛ II. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ СФОРМОВАНOSTІ НАВИЧОК 4К В УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ.....	39
2.1. Методика розвитку навичок 4К на уроках читання в НУШ	39
2.2. Експериментальна перевірка ефективності методичної системи для формування навичок 4К	55
Висновки до розділу II.....	66
ВИСНОВКИ.....	68
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	71
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність дослідження. На сучасному етапі розвитку суспільства до освіти висуваються нові вимоги. Метою сучасної освіти є формування особистості, яка швидко адаптується до стрімких змін, має гнучке мислення, вміє продукувати нестандартні ідеї, критично аналізувати інформацію, а також вміє співпрацювати в команді з іншими людьми. Безсумнівно становлення особистості відбувається протягом життя, але можна з впевненістю сказати, що основні етапи її формування відбуваються під час навчання у школі.

У Державному стандарті початкової освіти вказано, що до ключових компетентностей, які має опанувати учень належить вміння усно висловлювати свої думки і почуття, чітко та аргументовано пояснювати факти, любов до читання, відкритість до нових ідей, а також, важливим є формування навичок, які забезпечать подальшу здатність успішно навчатися і провадити професійну діяльність [12].

Відповідно до вимог Державного стандарту до формування особистості молодшого школяра, ми наголошуємо на необхідності розвитку навичок 4К на уроках у початковій школі. До складових моделі 4К належать: критичне мислення, креативність, комунікативні навички та навички командної роботи. Розвиток цих навичок можливо здійснювати комплексно на будь-якому уроці, але найсприятливіші умови для їх розвитку створюються на уроках читання.

Для ефективного розвитку навичок 4К в учнів початкових класів є важливою ставлення і позиція вчителя до інновацій в освіті. Особистість педагога має бути відкритою до змін в освітньому процесі, зацікавленою в результатах своєї діяльності, впровадження інноваційних методів під час організації уроків читання. Саме тому, зважаючи на оптимальні умови, що їх диктує Нова українська школа та запит суспільства на креативну, критично мислячу особистість, що володіє належним рівнем сформованості мовлення. Та на таку особистість, що вміє продуктивно працювати в команді,

розуміючи та виконуючи правила кооперації, ми звернули увагу на проблему формування 4К навичок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Означена проблема не є абсолютно новою в науці. Як свідчить аналіз наукової літератури, проблему розвитку навичок 4К висвітлено у працях Д. Клустера, Д. Халперна, А. Кроуфорда, М.Ліпмана, Р. Пауля, Ч. Темпла, Л. Виготського, В. Роменця, С. Рубінштейна, Б. Ананьєва, Д. Богоявленської, Р. Нємова, Д. Ельконіна, О. Леонтєва, І. Бєха, Г. Андрєєва, Н. Дятленко, К. Крутій, Ю. Приходько, О. Кононко, С. Корницької.

Окремо складники навичок 4К було досліджено такими науковцями: креативність — О. Куцевол, В. Дружиніна, О. Кононко, І. Подорожна, Л. Пузеп, І. Лернер, В. Клименко, Н. Юхимчук, О. Пометун, Є. Ільїн, І. Бєх, А. Сологуб. Критичне мислення: С. Векслер, А. Ліпкіна, О. Марченко, І. Морозєнкова, О. Пометун, І. Сущенко, Т. Воропай, Д. Десятов, С. Терно, О. Тягло, Л. Терлецька. Комунікативні навички: Г. Андрєєва, В. Бадєр, Ф. Бацевич, І. Зимня, Н. Бібік, Є. Халлїдей, Є. Пассов, Д. Хаймс. Командна робота: О. Ярошенко, І. Черєдов, І. Унт, О. Пометун, І. Первін, О. Овчарук, Н. Мойсеюк, Х. Лїйметс.

Проте обрана нами тема дослідження не є розкритою повністю. Відсутні наукові та методичні розробки щодо педагогічного впливу на розвиток навичок 4К молодших школярів. А також наявні запити сучасного суспільства ілюструють нагальну потребу в пошуку адекватних шляхів для розвитку цих навичок. Адже читання як навчальний предмет має унікальні можливості для розвитку навичок 4К у молодшого школяра. **Звідси й актуальність дослідження.**

Мета дослідження полягає у розробці науково обґрунтованої та експериментально перевіреної методичної системи розвитку навичок 4К молодших школярів на уроках читання в НУШ.

Для реалізації мети було визначено **основні завдання:**

1. Проаналізувати науково-теоретичну та навчально-методичну літературу з проблем формування навичок 4К. Визначити структурні компоненти навичок 4К.

2. Дати теоретичне обґрунтування компонентам моделі 4К (критичне мислення, креативність, комунікативні навички, кооперація).

3. Дослідити рівень обізнаності сучасних учителів щодо проблеми розвитку навичок 4К в учнів молодшого шкільного віку.

4. З'ясувати можливості застосування запропонованої методики розвитку навичок 4К в учня молодшого шкільного віку на уроках читання.

5. Перевірити шляхом навчального експерименту рівень розвитку навичок 4К учнів та ефективність створеної системи методів і вправ, статистично опрацювати та методично інтерпретувати його результати.

Об'єктом дослідження є процес розвитку навичок 4К в учнів початкової школи.

Предметом дослідження є зміст і основні компоненти методичної системи розвитку навичок 4К особистості учня молодшого шкільного віку на уроках читання в НУШ.

Для реалізації поставлених завдань було використано такі методи наукового дослідження:

а) теоретичні: аналіз, порівняння, синтез та узагальнення теоретичних даних, представлених у психолого-педагогічній літературі;

б) емпіричні: цілеспрямоване спостереження за вербальною поведінкою учнів, аналіз навчально-методичної документації, програм з навчання учнів української мови і читання, ознайомлення з педагогічним досвідом вчителів; анкетування, співбесіди, статистичне опрацювання результатів; педагогічний експеримент (констатувальний і формувальний), кількісний та якісний аналіз експериментальних даних та обробка результатів дослідження.

Теоретичне значення кваліфікаційної роботи полягає у систематизації теоретичної інформації щодо навичок 4К, дослідженні специфіки

структурних компонентів моделі та обґрунтування доцільності розвитку означених навичок на уроках читання.

Практичне значення дослідження полягає у розробці та апробації методичної системи для формування та розвитку навичок 4К в учні молодшого шкільного віку.

Дослідження проводилось упродовж 2020–2021 н.р.р. на базі Авдіївської ЗОШ I-III ступенів та Чорнотицької ЗОШ I-III ступенів. В експерименті взяли участь 20 респондентів: 10 учнів експериментального класу і 10 учнів контрольного класу.

Апробація результатів дослідження. Матеріали дослідження апробувались під час участі у II Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми сучасної науки та освіти» (9-10 листопада, 2020 р., Львів); III Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Компетентнісне спрямування дошкільної та початкової освіти в умовах нової української школи» (15 грудня, 2020 р., Київ).

Публікації. За матеріалами кваліфікаційної роботи було опубліковано двоє тез конференцій та одну наукову статтю (у співавторстві) у фаховому виданні в галузі педагогіки:

1. Кириленко О. С. Особливості розвиток навичок 4К на уроках читання в НУШ. Актуальні проблеми сучасної науки та освіти (частина II): матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції м. Львів, 9-10 листопада 2020 року. Львів: Львівський науковий форум, 2020. С. 29-31.

2. Кириленко О. С. «Умови формування навичок 4К на уроках читання в НУШ» опубліковано на сайті Київського університету імені Бориса Грінченка від III Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції «Компетентнісне спрямування дошкільної та початкової освіти в умовах Нової української школи» (15 грудня, 2020 р., м. Київ).

3. Кириленко О. С., Барнич О. В., Мамчич О. Б. Практичний аспект формування навичок 4К на уроках читання в НУШ. *Науковий журнал «Інноваційна педагогіка»*. Одеса, 2021. № 32. С. 29-32.

Експериментальна база дослідження. Дослідження проводилось упродовж 2020–2021 н.р.р. на базі Авдіївської ЗОШ I-III ступенів та Чорнотицької ЗОШ I-III ступенів. В експерименті взяли участь 20 респондентів: 10 учнів експериментального класу і 10 учнів контрольного класу.

Структура виконаного дослідження обумовлена його метою та завданнями і складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, який містить 65 найменувань та додатків. Роботу викладено українською мовою на 78 сторінках, з яких основного тексту — 70 сторінки.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАВИЧОК 4К НА УРОКАХ ЧИТАННЯ В НУШ

1.1. Загальна характеристика моделі 4К. Методика розвитку креативності учнів молодшого шкільного віку на уроках читання в НУШ

Стрімкий розвиток суспільства призводить до необхідності розвитку в особистості універсальних навичок, які допоможуть швидко адаптуватись до неминучих змін, співпрацювати з великою кількістю людей, вміти правильно і доступно висловлювати власну думку, аналізувати і критично оцінювати нестандартні ситуації. Учитель початкових класів — це помічник, наставник, який допоможе сформувати особистість учня, яка в майбутньому зможе самореалізуватися, вміти презентувати себе в команді, генерувати власні ідеї. Саме розвиток навичок 4К на уроках в НУШ допоможе сформувати повноцінного громадянина, який має власну позицію, критично оцінює інформацію і прагне до постійного саморозвитку.

Сформовані навички 4К допоможуть особистості успішно влаштуватися на роботу, навіть, в епоху роботизації. Адже, завдяки цим навичкам людина є універсальною і її праця стає незамінною.

Було проведено безліч досліджень, що ставили за мету визначити на які компетенції орієнтується сучасне суспільство. Одне з таких досліджень було проведене в країнах Азіатсько-Тихоокеанського регіону, до яких належать сучасні лідери освіти — Гонконг, Південна Корея, Сінгапур, Японія, В'єтнам. Дослідники вивчали документи, які визначають освітню політику і освітні стандарти цих країн, і в результаті виділили компетенції, цінності, навички, які найчастіше зустрічаються в них. Серед таких навичок перше місце займають критичне і креативне мислення, уміння керувати собою і взаємодіяти з іншими [44].

Аналогічне дослідження, проведене в 152 країнах, виявило, що найбільш часто в документах говорять про такі компетенції, як комунікація,

креативність, критичне мислення і вирішення проблем. Основу цих навичок складають уява, генерація ідей, знаходження аргументації, виявлення дефіциту інформації і її пошук, формування власних ідей і розвиток чужих, оцінка власних припущень і суджень, прийняття цілей команди та оцінка спільного результату. Ці вміння дозволяють учням навчатися автономно і в кооперації з іншими проявляти себе в дослідницькій діяльності.

Задля того, щоб допомогти кожній дитині стати успішною і самореалізованою особистістю, необхідно організувати освітній процес так, щоб кожен урок сприяв комплексному розвитку навичок 4К. Будь-який шкільний урок — це місце, де учні можуть засвоювати не тільки зміст предмету, а й розвивати здібності самостійно отримувати та створювати знання, а також вчитися керувати собою і працювати в команді. Урок читання в початковій школі є оптимальним середовищем для гармонійного розвитку зазначених навичок в учнів.

У програмі освітнього альянсу «Партнерство з навчання у XXI столітті» вивчалась формула 4К, до якої входять: креативність, критичне мислення, командна робота та комунікативні навички. Адже, ці навички стануть найпопулярнішими в майбутньому [26]. Успішно розвивати навички 4К може кожен. Головне — це бажання і цілеспрямованість. Теорію і практику цих навичок у звичайному житті допоможуть засвоїти:

1. Позашкільна діяльність: гуртки, секції, різноманітні заходи, волонтерство.
2. Ментворкінг — уміння обмінюватись навичками з партнерами, навчатися і вчити одночасно.
3. Читання різноманітної літератури.

Розглянемо більш детально складники формули «4К» у контексті науково-прикладної реалізації. Під креативністю розуміють здатність людини до продукування інноваційних ідей. Креативний потенціал людини залежить від таких чинників:

1. Рівень професійної підготовки в певній галузі.

2. Уміння мислити нестандартно і оперативно знаходити вихід з складних життєвих ситуацій.
3. Прагнення до креативної діяльності.
4. Терпимість до невизначеності та бажання ризикувати.
5. Рівень підтримки особистості іншими.

Креативне мислення людини можна розвивати протягом життя. Креативність має шкалу розвитку «від новачка» до «видатного творця». Новачки зазвичай більше зосереджені на стратегіях, процесах та особливостях креативного мислення. Досвідченіші «творці» зосереджують увагу на незвичності та користі результатів власної діяльності.

С. Максименко розглядає креативність, як природну властивість особистості, яка існує з початку життя людини; найвища форма активності особистості. Учений вбачає в ній таку активність, яка втілюється в продуктах творчості. На думку психолога В. Дружиніна, креативність є властивістю, яка актуалізується лише тоді, коли це дозволяє навколишнє середовище. Він вважає, що для розвитку креативності необхідно дотримуватись таких умов:

- Наявність позитивного зразка творчої поведінки.
- Створення умов для наслідування творчої поведінки.
- Соціальне підкріплення творчої поведінки.

І. Гриненко визначає структуру креативності як динамічну взаємодію таких компонентів:

1. Мотиваційного, який передбачає формування мотивації успіху.
2. Емоційного — передбачає сприяння стану психофізіологічної когерентності та прийняття засад культури.
3. Когнітивного — засвоєння знань психолого-педагогічних основ креативності.
4. Конативного — оволодіння специфічними навичками — прийомами і методами генерування та аналізу ідей).
5. Результативного — створення креативного продукту [28].

Одним із важливих фактів, які мають усвідомити вчителі та діти це те, що кожна людина є унікальною і має певний талант, якого немає в інших. Розвиток креативності на уроках може здійснюватись під час складання спільних історій в групах, драматизації вивчених творів, сюжетно-рольових ігор, написання різноманітних творів і віршів.

Енциклопедія освіти трактує поняття креативність як творчий дух і потенціал індивіда, творчі здібності, що проявляється не тільки в оригінальних продуктах створених індивідом, а й мисленні, почуттях, спілкуванні з іншими людьми. У педагогічному словнику під креативністю розуміються творчі можливості особистості, що можуть виявлятися у мисленні, почуттях, спілкуванні, деяких видах діяльності і характеризують особистість загалом або її окремі сторони, продукти діяльності, процес їх створення.

На думку Р. Стернберга, талановитою є не та особа, яка продукує нову ідею, а та, яка встановлює значеннєві зв'язки, обмірковує висунуту ідею та її функції стосовно інших елементів. Креативність передбачає готовність особистості йти на ризик, долати перешкоди, внутрішню мотивацію, толерантність до невизначеності, вміння протистояти шаблонній думці. О. Антонова зазначає, що креативність правильніше визначати не стільки як певну творчу здібність або їх сукупність, скільки як здатність до творчості. Вчена наголошує, що креативність — це творчі можливості людини, які можуть проявлятися в мисленні, почуттях, спілкуванні, окремих видах діяльності і характеризувати особистість загалом або її окремі сторони. Під креативністю розглядається здатність породжувати нестандартні ідеї, відходити від шаблонних схем мислення, оперативно вирішувати проблемні ситуації.

Науковець С. Сисоєва є прихильником думки, що креативність є фундаментом творчої особистості, сукупність творчих задатків і умінь особистості, які зумовлюють відповідний рівень розвитку творчих якостей особи, її пізнавальних процесів із урахуванням певних об'єктивних умов.

К. Батовріна, Л. Виготський, О. Куцевол, В. Дружинін, О. Кононко, І. Подорожна, Л. Пузеп вбачають у креативності здатність до творчості:

- яка виявляється в різних сферах активності й розглядається як відносно незалежний фактор обдарованості та є умовою самореалізації особистості;

- людини, щоб реалізувати свої креативні потреби досягнення і створення нового оригінального продукту своєї діяльності, рівень креативних домагань як показник складності цілей, які ставить перед собою людина в процесі творчої діяльності;

- у будь-яких сферах людської діяльності; як здатність продукувати різноманітні оригінальні ідеї й шляхи їх застосування.

На думку К. Шмідта, креативність — це діяльність суб'єкта, в результаті якої виникає новий продукт. Креативність є важливою людською якістю, яка базується на винахідливості, продукуванні ідей або здатності придумати багато рішень проблемних питань; генеруванні нових, оригінальних ідей та концепцій. Креативність проявляється на високому рівні в різних сферах людської діяльності протягом усього життя.

К. Шмідт акцентує увагу на тому, що поняття «креативність» стосується лише особистості, а не продукту творчого процесу. Дослідник виокремлює декілька характеристик, які створюють образ креативної людини, таких як:

- особливий спосіб сприйняття світу (наприклад, здивування, захоплення, свіжість погляду);
- відкритість і терпимість до двозначності;
- незалежність і сміливість;
- відсутність страху перед невідомим;
- спонтанність і експресивність;
- здатність сконцентруватися й захопитися завданням;
- доброзичливе почуття гумору;

- соціалізація і готовність діяти для інших і з іншими;
- можливість інтеграції протилежностей.

А. Лук виділяє такі складові креативності [39]:

- здатність бачити проблему там, де її не бачить більшість;
- вміння об'єднувати розумові операції, замінюючи декілька понять одним;
- готовність застосовувати навички, сформовані під час вирішення однієї задачі до вирішення іншої;
- сприймати дійсність повністю, не розділяючи її на частини;
- здатність легко знаходити асоціації віддаленим поняттям;
- відтворювати потрібну інформацію в необхідний час;
- вміння гнучко мислити;
- здатність вибирати одну з альтернатив вирішення проблеми;
- включати повторно сприйняті відомості у вже наявну систему знань;
- готовність швидко продукувати ідеї;
- мати креативну уяву;
- удосконалювати деталі щодо втілення початкового задуму.

Для розвитку креативності в учнів є ефективними такі прийоми [43]:

1. Командна робота для формування навичок співпраці з іншими.
2. Розв'язання навчальних кейсів.
3. Моделювання, навчання на основі спостереження за іншими.
4. Навчання в грі.
5. Творчі перекази.
6. Словесне та графічне малювання.
7. Робота з ілюстраціями.
8. Техніки розвитку образів.
9. Драматизації.
10. Написання власних оповідань та віршів.
11. Власні погляди і висновки.

12. Метод «Шість капелюхів» Е. де Боно.

Оцінювання креативних завдань здійснюється за продуктом, створеним дитиною у результаті креативної роботи. Можуть оцінюватися креативні продукти, які створює учень — це вірші, презентації, твори. Вони оцінюються з точки зору їхньої неповторності і відмінності від традиційних рішень.

Для розвитку критичного і креативного мислення школярів на уроках читання в НУШ можна використовувати такі ігри:

1. Гра «Точка зору». Учитель обирає проблемну тему, або питання і об'єднує дітей у три команди. Перша і друга команда мають протилежні точки зору щодо висунутої проблеми, а третя — команда спостерігачів. Обидві команди висловлюють по черзі свою точку зору стосовно дискусійного питання. «Спостерігачі» оцінюють процес і результат роботи двох команд (достовірність інформації, переконливість, логічність). Така гра вчить дітей чітко і правильно висловлювати власну думку, формуються вміння співпраці в команді, розвивається критичне мислення дітей.

2. Гра «Так — ні». Учитель об'єднує учнів у 2–3 команди і про себе загадує якогось літературного героя, або назву твору. Завдання команд — відгадати правильну відповідь. Учні можуть ставити вчителю навідні запитання, на які педагог може відповідати тільки «так», або «ні». Перемагає та команда, яка першою відгадає правильну відповідь.

3. Гра «Поле знань». Учитель об'єднує дітей в 4 команди і роздає кожній команді однакові картки. Перша група карток — прізвища авторів, друга — назви творів, а третя — фрагменти цих творів. Потім педагог пропонує учням вибрати із запропонованої кількості карток ті, що стосуються одного автора. Перемагає та команда, яка впорається із завданням найшвидше.

4. Гра «День письменника». Учитель об'єднує дітей у 2 команди. Кожна команда отримує однакове завдання — розповісти про один день із життя певного письменника, або поета у вигляді діалогу [45].

Зазначені ігри можна використовувати для комплексного розвитку навичок моделі 4К. Вони сприяють розвитку комунікативних навичок, вміння співпрацювати в команді, критичного мислення і здатності до генерування креативних ідей.

Отже, комплексний розвиток навичок 4К допоможе педагогу сформувати особистість учня, яка зможе повністю самореалізуватися у сучасному світі; доносити до інших власну думку, а також приймати позицію інших; знаходити вихід з різних проблемних ситуацій і долати труднощі задля досягнення успіху.

1.2. Розвиток критичного мислення як психолого-педагогічна проблема

У ХХІ столітті всю інформацію людство може почерпнути через мережу Інтернет. Але часто дорослі і діти не можуть відрізнити правдиве повідомлення від обману. Для того, щоб навчитися знаходити правильну інформацію необхідно вміти критично її оцінювати. Завдяки розвитку критичного мислення можна навчити дитину в майбутньому відрізнити факти від міфів. У типовій навчальній програмі для початкової школи важлива роль відводиться формуванню в учня вміння критично мислити. Адже, правильно сформовані навички критичного мислення допоможуть дитині в майбутньому знаходити вихід із нестандартних ситуацій, швидко вирішувати проблему.

На думку Д. Халперна під критичним мисленням слід розуміти використання когнітивних технік або стратегій, які збільшують імовірність отримання бажаного кінцевого результату. В. Болотов вважає, що критичне мислення не передбачає негативність суджень або критику, а означає розумний розгляд різноманітності підходів, аби створювати обмірковані судження і рішення. «Критичний» прирівнюється до слова «аналітичний». Ральф Х. Джонсон трактує критичне мислення, як особливий вид розумової діяльності, що дає змогу особі зробити раціональне судження щодо

запропонованої їй точки зору. М. Ліпман схиляється до думки, що однією з ознак критичного мислення є самостійність суджень. Таке мислення базується на творчій мисленнєвій діяльності, а не зводиться до відтворення, що спрямоване на жорсткі алгоритми і стереотипи.

На думку Р. Пауля, критичне мислення є організованим, раціональним, само спрямованим мисленням, яке вміло переслідує мету мислення в певній сфері знань або інтересів особистості. О. Тягло розуміє під критичним мисленням активність розуму, яка спрямована на виявлення і виправлення своїх помилок, точність і правильність тверджень і міркувань. Дослідниця О. Пометун схиляється до думки, що критичне мислення — це здатність людини розуміти власну позицію, вміння продукувати нові ідеї, аналізувати факти, події, інформацію і оцінювати їх.

Проаналізувавши наукову літературу, ми виділили такі основні характеристики людини, яка критично мислить [49]:

1. Самостійність. Мислення може бути критичним лише тоді, коли воно має індивідуальний характер. Ніхто не може мислити критично замість нас, саме тому нам потрібно створювати власну модель поведінки, використовувати певні методи для обробки отриманої інформації та мати власний погляд на ту чи іншу проблему.

2. Допитливість. Людина, яка критично мислить, цікавиться всім, що її оточує. Розвиток її критичного мислення починається з постановки питань і з'ясування проблем, які слід вирішити.

3. Наявність переконливої аргументації. Критичне мислення передбачає пошук власного розв'язання проблеми й підкріплення його обґрунтованими доказами.

4. Соціальність. Наша власна думка щодня шліфується соціумом. Коли ми читаємо, сперечаємося з іншими, обмінюємося думками, ми уточнюємо, підсилюємо та укріплюємо власну позицію.

5. Наполегливість. Щоб отримати певну інформацію або ж сформуванати власну позицію, ми потребуємо багато часу, нам слід опрацювати значну кількість матеріалу.

На думку Дайани Халперн, критичне мислення — це використання таких когнітивних навичок і стратегій, які збільшують імовірність отримання бажаного результату. Воно відрізняється виваженістю, логічністю та цілеспрямованістю. Більшість дослідників схиляються до думки, що критичне мислення постає, як складне, багатовимірне і багаторівневе явище. З цієї точки зору можна стверджувати, що під критичним мисленням розуміють особливий тип, спосіб мислення, який поєднує:

1. Процеси аналізу, синтезу та обґрунтованої оцінки достовірності або цінності інформації.
2. Здатність людини визначати проблеми, знаходити їх причини і передбачати наслідки, формулювати альтернативні гіпотези їх розв'язання.
3. Вміння генерувати, чи змінювати свою позицію на основі фактів і аргументів.
4. Здатність ухвалювати зважені рішення — чому довіряти та що робити далі [32].

Розвиток критичного мислення — це розвиток уміння усвідомлювати ці та інші впливи, долати або враховувати обмеження. Критично мисляча людина, ухвалюючи важливі рішення, задається запитаннями: чому я вирішую саме так? Що саме на мене вплинуло? Якими є інші варіанти? Ми можемо обговорювати з дітьми їхні варіанти вирішення, ставлячи такі запитання їм і поступово навчаючи їх ставити такі запитання самим собі. Так ми допомагаємо формуванню усвідомленості та широкого мислення, що робить людину більш глибокою та незалежною.

На думку Девіда Клустера, критичне мислення має 5 важливих аспектів.

По-перше, під критичним мисленням розуміють самостійне мислення. На уроках, які спрямовані на розвиток критичного мислення, кожен учень формує власні ідеї та переконання незалежно від інших. Отже, мислення є критичним тільки тоді, коли воно індивідуальне.

По-друге, початковим пунктом критичного мислення є інформація. Прагнення до знань мотивує людину, і вона починає мислити критично. На думку Д. Клустера, люди будь-якого віку здатні мислити критично, а при навчанні розумові здібності вдосконалюються, діти вчать критично обмірковувати будь-яку нову інформацію.

По-третє, навички критично мислити починаються з постановки питань і усвідомлення проблем, які необхідно розв'язати. Оскільки учні дуже допитливі, тож завдання вчителів полягає у тім, аби викликати в них інтерес до нових завдань, навчити їх міркувати.

По-четверте, критичне мислення потребує переконливої аргументації. Критично мисляча людина знаходить власне розв'язання проблеми й аргументує цей вибір.

Саме з педагогічної точки зору корисно уявити собі критичне мислення як чіткий перелік мисленнєвих операцій, яких поетапно крок за кроком можемо навчати учнів. Отже, можна сказати, що під критичним ми розуміємо таке мислення, завдяки якому людина здатна:

1. Бачити проблему та ставити запитання.
2. Аналізувати, синтезувати, оцінювати інформацію з будь-яких джерел.
3. Висувати гіпотези та оцінювати альтернативи.
4. Свідомо обирати, ухвалювати рішення та обґрунтовувати їх [38].

Формування навичок критичного мислення відбувається через повсякденну взаємодію, коли ми розмовляємо з дитиною, задаємо їй різноманітні запитання та дозволяємо їй експериментувати та вирішувати проблеми. Для розвитку критичного мислення в учнів слід прислухатися до таких порад:

1. Надавайте дітям достатньо часу для роздумів і спроб виконання завдання. Це дає можливість дитині самостійно поміркувати над відповіддю, формує наполегливість і цілеспрямованість. Не потрібно виконувати завдання замість дитини.
2. Задавайте учням відкриті запитання. Допоможіть дитині критично мислити, задаючи питання у відповідь: «Які у вас ідеї? Що, на вашу думку, тут відбувається? Як можна вирішити це завдання?». Поважайте відповідь кожного учня незалежно від того, чи вважаєте її правильною. Ви можете сказати: «Дуже цікава думка! Чому ти так думаєш?».
3. Допмагайте дітям формувати гіпотези. Запитуйте учнів: «Якщо ми зробимо це, то що на вашу думку станеться?» або «Давайте передбачимо, що на вашу думку станеться далі».
4. Заохочуйте учнів мислити новими та різними способами. Дозволяючи учням мислити інакше, ви допомагаєте їм вдосконалювати творчі навички вирішення проблем. Можна поставити таке запитання: «Які ще ідеї ми могли б спробувати?» або «Давайте перерахуємо всі можливі шляхи вирішення цієї ситуації».

Уроки розвитку критичного мислення мають трьохрівневу структуру [46]:

1. Перший етап — актуалізація. На цьому етапі вчитель мотивує дітей до навчальної діяльності, відбувається пригадування знань, які будуть корисними саме на цьому уроці.
2. Другий етап — осмислення (основна частина уроку). Перед дітьми ставиться проблема, яку вони самостійно вирішують. На цьому етапі учні вивчають проблему, обмінюються фактами, встановлюють причинно-наслідкові зв'язки.
3. Останній етап уроку критичного мислення — рефлексія або підбиття підсумків. Для кращого підбиття підсумків, учні

висловлюють власну думку стосовно проблеми, систематизують і узагальнюють навчальний матеріал і оцінюють власну діяльність на уроці.

Для розвитку критичного мислення в учнів початкової школи можна використовувати такі методи:

1. Асоціативний куц — це прийом, який допомагає узагальнити і систематизувати навчальний матеріал. На дошці в центрі записується якесь ключове слово чи фраза і навколо записати асоціації до цього слова. Біля слів-асоціацій, в яких є невпевненість, можна поставити знак питання.

2. Сенкан (п'ятиряддя) — це білий вірш, в якому об'єднана інформація у стислому вислові з п'яти рядків. Сенкан складається за таким алгоритмом:

- Тема (іменник)
- Опис (прикметник)
- Дія (дієслово)
- Ставлення, почуття з приводу обговорюваного
- Перефразування сутності (синонім, узагальнення, підсумок).

3. Кубування — це метод навчання, який дозволяє проаналізувати різні аспекти теми. Часто використовується на етапах актуалізації та усвідомлення змісту. Ця стратегія передбачає використання кубика, на кожній грані якого написані вказівки: «Опишіть», «Порівняйте», «Назвіть асоціації», «Проаналізуйте», «Знайдіть застосування», «Запропонуйте аргументи «за» або «проти». Важливо пам'ятати, що черговість граней передбачає перехід від менш складних завдань до більш складних.

4. ПРЕС — це метод, який передбачає такі етапи: висловлення власної думки, пояснення причини власної точки зору, наведення додаткових аргументів на підтримання своєї позиції і узагальнення та формування висновків.

5. Порушена послідовність. Учитель пропонує учням кілька речень з тексту, які записані у порушеній послідовності, а потім об'єднує учнів у 3-4 групи. Завдання кожної групи — утворити свою послідовність поданих

речень. Діти фіксують результат у зошиті. Потім кожна група зачитує утворений текст, а далі відбувається обговорення і вибір правильного варіанту.

6. Мозкова атака — це метод, який використовується для пригадування і відтворення попередньо вивченого матеріалу. Учитель пропонує учням згадати все, що вони знають із запропонованої теми. Всі думки дітей записуються на дошці, а потім пропонується класифікувати отриману інформацію.

7. Взаємні запитання — це метод, за якого вчитель ділить текст або матеріал на логічно завершені частини і пропонує учням прочитати ці частини вголос та поставити запитання: одне одному в групі, одне одному в парах, одна пара іншій.

8. Попереднє керівництво — це прийом, за якого учитель пропонує кілька суджень з теми уроку, а діти вирішують «істинні», чи хибні ці судження. Вкінці уроку, дізнавшись щось нове, діти зрівнюють свої припущення з отриманою інформацією.

9. Читання з позначками. Під час читання учні оцінюють текст з точки зору новизни та передають своє ставлення за допомогою таких позначок: «галочка» — я знав це; «мінус» — це суперечить тому, що я знав; «плюс» — для мене це нова інформація; «знак питання» — виникло запитання стосовно цієї інформації.

Для учнів 1-2 класів бажано використовувати одну або дві позначки.

10. Ромашка запитань (Блума) — це метод, який доречно використовувати у вступній частині уроку, коли учні самостійно формують запитання, а далі шукають на них відповіді, використовуючи матеріал підручника або інших джерел інформації.

Уся ромашка складається з шести пелюсток, кожна з яких містить запитання певного типу. Кожна з шести пелюсток містить запитання:

- 1) Знаннєві запитання — відповідь на які потребує назвати певні факти або згадати і відтворити певну інформацію: «Що?», «Де?», «Коли?», «Як?»
- 2) Уточнювальні запитання — це запитання, які починаються зі слів: «Тобто ти кажеш, що ...?», «Якщо я правильно зрозумів, то ...?», «Я можу помилятися, але по-моєму, ви сказали про...?»
- 3) Практичні запитання — спрямовані на встановлення взаємозв'язків між теорією і практикою: «Як можна застосувати...?», «Що можна зробити з...?»
- 4) Інтерпретаційні запитання — це запитання, які починаються зі слова «Чому?» і спрямовані на встановлення причинно-наслідкових зв'язків. Наприклад: «Чому лелеки восени відлітають?»
- 5) Оціночні запитання спрямовані на з'ясування критеріїв оцінки тих чи інших подій, явищ, фактів. Наприклад, «Чому щось добре, а що погано?», «Як ви ставитеся до вчинку головного героя?».
- 6) Творчі запитання — це запитання, які містять частку «б», елементи умовності, припущення, прогнозу: «Що змінилося б...», «Що буде, якщо...?»

Учитель готує «ромашку» за кількістю учнів, пар, груп, які формулюватимуть запитання, потім дітям пропонується обрати одну з пелюсток та сформулювати запитання саме вказаного на ній типу до тексту, з яким працюють на уроці. Складається список запитань, на які учні мають знайти відповіді, працюючи на уроці.

11. «Тонкі» та «товсті» запитання — це метод, який можна використовувати на будь-якому з трьох етапів уроку: на стадії актуалізації, основної частини, рефлексії. «Тонкі», або закриті, — запитання, що вимагають конкретної відповіді з одного-двох слів. «Товсті», або відкриті, запитання що не мають однозначної відповіді, вимагають роздумів, залучення додаткових знань, уміння аналізувати. Під час опрацювання текстів, можна запропонувати учням сформулювати до нього «товсті» та

«тонкі» запитання. Потім об'єднайте учнів у пари для відповідей на запитання та представлення найцікавіших класові [7].

Отже, розвиток критичного мислення — це розвиток уміння усвідомлювати різноманітні впливи, долати або враховувати обмеження. У початковій школі дуже важливо проводити роботу стосовно розвитку навичок критичного мислення в учнів. Адже, у майбутньому ці навички допоможуть дитині знаходити вихід з нестандартних ситуацій, вміти відсортовувати істинну інформацію від хибної і оперативно вирішувати проблемні питання.

1.3. Комунікативні навички у системі становлення читацької компетентності учнів

Важко уявити існування людства без комунікативної діяльності. Для кожної особистості потреба в спілкуванні є невід'ємною частиною життя. Обмінюючись інформацією із соціумом, людина одночасно повідомляє співрозмовнику інформацію про себе і в той же час дізнається багато нових фактів від інших. Розвиток комунікативних навичок здійснюється на всіх уроках в початковій школі, але найбільші можливості для розвитку вміння правильно і чітко висловлювати свою думку, з розумінням ставитись до поглядів інших надають уроки читання.

Комунікативні навички є невід'ємною складовою моделі 4К. Ефективна комунікація пов'язана з розвитком у людини комунікативної компетентності, яка трактується, як здібність висловлювати і інтерпретувати думки, почуття і факти в усній і письмовій формі, а також ефективно комунікувати в різних соціальних ситуаціях.

Комунікація — це уміння учня ставити запитання і відповідати на запитання однолітків, звертатися за поясненням при необхідності, і, в свою чергу, пояснити свої ідеї та пропозиції.

Комунікативні навички мають таку структуру [7]:

1. Готовність до комунікації — відсутність страху при входженні в комунікацію, готовність відповісти на запитання інших, готовність ставити запитання.
2. Адаптація до цілі і контексту комунікації, партнеру проявляється в умінні вибрати різні вербальні і невербальні засоби комунікації відповідно до ситуації спілкування.
3. Переконаюча комунікація — вміння використовувати вербальні і невербальні засоби для досягнення комунікативної цілі.

Проблема формування комунікативних умінь — це одна з основних проблем сучасної освіти. Дослідженням комунікативних навичок займалися такі видатні педагоги і лінгвісти: Ф. Буслаєв, Я. Грот, О. Потебня, К. Ушинський, В. Сухомлинський, Ф. Фортунатов, які вбачали ціль навчання у формуванні комунікативних здібностей.

На сучасному етапі дослідженням цієї проблеми займаються такі вчені: В. Капінос, О. Хорошковська, Т. Ладиженська, М. Вашуленко.

Учені не мають спільної думки стосовно визначення поняття «комунікація». На думку А. Леонтьєва й І. Зимньої, комунікація і спілкування є синонімами. Г. Андрєєва вважає, що комунікація — це компонент спілкування, який передбачає обмін інформацією між учасниками спілкування. За С. Рубінштейном, комунікація — це складний багатоплановий процес, який передбачає встановлення і розвиток контактів між людьми. Сам процес комунікації зумовлений потребою у спільній діяльності. Він включає в себе такі компоненти, як обмін інформацією, вироблення єдиної стратегії взаємодії, сприймання й розуміння іншої людини [7].

Здатність особи до комунікації називається комунікативністю. Учені розглядають комунікативність як мотивованість будь-якої дії особистості, виконання її з власної ініціативи, а не під впливом зовнішньої мотивації. Комунікативність передбачає володіння комунікативними вміннями.

Під комунікативними вміннями розуміється здатність встановлювати і підтримувати контакти з іншими людьми, використовувати власні здібності, необхідні для ефективної комунікативної дії в ситуаціях міжособистісного спілкування.

До основних навичок комунікації відносять:

1. Визначення для себе бажаних результатів процесу комунікації.
2. Моделювання свідомості інших: усвідомлення рівня освіченості, позиції та емоцій інших.
3. Конвенційність, яка полягає в умінні слідувати правилам, нормам та дисципліні.
4. Здатність усвідомлювати соціальні і культурні відмінності.
5. Уміння вибирати необхідні канали комунікації.
6. Активне слухання.
7. «Глибоке читання»: здатність до критичного аналізу тексту і мовлення [9].

Учені виокремлюють три групи комунікативних умінь:

1. Комунікативні (мовленнєві) — це вміння, які включають в себе здатність чітко і зрозуміло висловлювати власну думку, переконувати співрозмовників, аргументувати свою позицію, доводити істинність свого погляду на проблему, робити висновки, аналізувати власне висловлювання.
2. Перцептивні (уміння сприймати) — це вміння, які передбачають можливість слухати і чути співрозмовника, відчувати настрій і почуття іншої людини, здійснювати рефлексію.
3. Інтерактивні (уміння взаємодіяти з усіма учасниками розмови) — це вміння, які зосереджені на здатності підтримувати бесіду, ввічливо і толерантно висловлювати свої думки, ставити коректні запитання до спікера, змотивувати аудиторію слухачів, вміти знайти компроміс у конфліктних ситуаціях, керувати власними емоціями і почуттями [7].

Для створення успішної комунікації вчитель може використовувати 8 таких стратегій:

1. Сприятлива психологічна атмосфера в класі. У шкільному колективі має панувати взаєморозуміння і взаємопідтримка між учнями, вчителями і батьками. Під час обговорення дискусійних питань учень не повинен отримувати надмірну критику зі сторони вчителя і товаришів, бути впевненим у тому, що шкільна спільнота підтримає його думку. Позитивний психологічний клімат у класі позбавляє дитину від страху перед публічним виступом, дає можливість висловити власне бачення проблеми. Учителю слід врахувати те, що в деяких дітей можливий страх перед публічними виступами. Щоб уникнути цього страху педагог може написати початок деяких речень з промови на дошці, тоді дитина буде почувати себе впевненіше, адже, в будь-який момент вона зможе подивитися на послідовність свого виступу.

2. Командна робота. Під час роботи в команді учні пізнають одне одного з різних сторін, вчать висловлювати власну думку і чути думки інших, формують навички аналізу інформації, виокремлення головного і другорядного, тренують посидючість і витримку, адже, говорити в команді треба по черзі.

3. Учть дітей використовувати мову тіла. Учителю слід пояснити, що спілкування буває вербальне (за допомогою слів) і невербальне (жести, міміка, положення тіла в просторі). Учні мають знати, що свій виступ вони можуть підкріплювати жестами, мімікою, але це має виглядати гарно і зрозуміло. Обов'язково потрібно пояснити дітям, що під час виступу треба встановлювати зоровий контакт з публікою. Педагог має привчати учнів підкреслювати свої слова мовою тіла, пропонувати підкріплювати свою бесіду посмішкою, кивками головою, незначним пересуванням.

4. Привчайте учнів до активного слухання. Адже, 60% непорозумінь між співрозмовниками є результатом неуважного слухання. Вчитель має пояснити учням, що активне слухання — це гарант порозуміння між

учасниками розмови, тому спікера треба уважно і зосереджено слухати, а, якщо щось незрозуміло, то після завершення виступу поставити запитання. Педагог повинен навчити дітей не боятися уточнювати інформацію, перепитувати виступаючого учня. Після виступу учня, слід запитати дітей: «Чи все вам зрозуміло з почутої інформації?», «Хто хоче поставити запитання нашому спікереві?»

5. Зворотній зв'язок на уроці. Елементи зворотного зв'язку є важливою складовою спілкування в класі. У ХХІ столітті було проведено багато досліджень щодо ролі взаємодії спікера з аудиторією. Було доведено, що позитивний відгук (тобто похвала) формує впевненість учнів, надає віру в те, що вони можуть досягти успіху в комунікації, допомагає створити сприятливе середовище та збільшити успіхи в навчанні. Учитель повинен навчити дітей не тільки відповідати на запитання, а й формулювати і ставити запитання іншим. Педагог може використовувати позитивні відгуки для того, щоб змінити поведінку учнів. Наприклад, похвала учня за те, що він підняв руку, швидше за все змусить учнів навколо перестати «викрикувати» з місця, скопіювавши поведінку учня, якого похвалили. Однак позитивні відгуки слід висловлювати дітям заслужено, якщо він використовується незаслужено або занадто часто, то не може мотивувати діяльність учнів, оскільки, викликає ефект звикання.

6. Почуття гумору на уроці. Було виявлено, що використання гумору в класі підвищує рівень навчання, самомотивації та позитивні стосунки між учнями та вчителем. Успішний жарт дозволяє зацікавити учнів темою обговорення, змотивувати їх до обговорення. Використовуйте той гумор, який отримав позитивну відповідь від класу, а саме сміх.

7. Технічні навички. Використання учителем сучасних засобів навчання, таких як комп'ютери, відео, аудіозаписи — це ще один спосіб підвищення рівня розвитку комунікативних навичок. Перегляд дітьми відеозапису вистави певного художнього твору, дозволить краще зрозуміти образи головних і другорядних героїв твору і в подальшому приміряти на

себе їх ролі. Прослуховування аудіозаписів виступів видатних спікерів збагачує словниковий запас учнів, розширює знання про комунікацію і спілкування в цілому.

8. Бути чітким і зрозумілим у власних висловлюваннях. Гарне спілкування полягає в розумінні думок і поглядів одне одного. Учитель має навчити дітей чітко і зрозуміло висловлювати свою думку, адже, від цього залежить якість комунікації. Педагог повинен пояснити дітям, що власне висловлювання слід формулювати послідовно, коротко і логічно [18].

На думку вченої Полуектової, існують чотири етапи становлення в учнів початкової школи комунікативних умінь:

1. Мотиваційний — розкриття учням значення комунікативних умінь для досягнення цілі спілкування;
2. Ознайомлювальний — передбачає ознайомлення школярів зі змістом комунікативного уміння;
3. Оволодіння вміннями — створення в освітньому процесі навчання ситуації суб'єкт-суб'єктної взаємодії учасників навчання з ціллю опанування комунікативним вмінням;
4. Удосконалення умінь — передбачає самостійне використання учнями початкової школи комунікативних умінь в процесі спілкування.

Основне завдання уроку читання — формування комунікативних навичок учнів. У початковій школі мовленнєвий розвиток має спиратися на систему теоретичних знань, які потім будуть використані під час практичного спілкування. Для розвитку комунікативних навичок учнів на уроках читання можна використовувати такі завдання:

1. Обговорення дискусійних запитань.
2. Вираження власного ставлення до головного героя твору.
3. Постановка запитань за змістом твору до свого сусіда по парті.
4. Творчий переказ твору.
5. Презентація проєктів.

6. Обговорення позитивних і негативних якостей головного героя.
7. Обговорення ілюстрацій до тексту.
8. Прогнозування змісту твору.
9. Інсценізація.
10. Читання в ролях [23].

На уроках читання учитель може запропонувати учням такі завдання:

1. Дітям пропонується знайти і прочитати частину тексту, де письменник передає своє ставлення до зображуваних у творі подій.
2. Прочитати і перебудувати деформований план відповідно до тексту.
3. Прочитати текст і розмістити запропоновані заголовки в правильному порядку відповідно до поділеного на частини тексту.
4. До ілюстрації до тексту дібрати правильний уривок з тексту.
5. Прочитати уривок тексту і подумати, про яку рису характеру персонажа розповідається в ній.
6. Дібрати до кожної частини художнього твору прислів'я.

Отже, можна зробити висновок, що сформованість комунікативних навичок дозволить учню в подальшому: вміти правильно висловлювати і доводити власну думку, вміти презентувати себе, адекватно ставитися до критики, здатність до відтворення інформації, швидко адаптуватися в мовному середовищі.

1.4. Значення командної роботи для формування активної читацької позиції молодших школярів

Уміння співпрацювати з іншими є важливою складовою навичок 4К. Групова робота є ефективним засобом мотивації учнів, заохоченням до активного навчання, розвитку критичного мислення учнів. Ця форма роботи має бути ретельно сформована вчителем, бо інакше вона може стати марною тратою часу.

Кооперація або командна праця є формою організації навчально-пізнавальної діяльності в освітньому процесі, що має на меті спільне

планування, взаємоконтроль, взаємонавчання учнів під опосередкованим керівництвом учителя. Під час командної співпраці потрібно створювати такі ситуації, в яких дитина буде почувати себе успішною.

Під кооперацією, або командною роботою розуміють ефективну взаємодію з іншими людьми і ефективну роботу в різних командах. Кооперація виявляється в умінні і готовності звертатися за допомогою; вислуховувати іншу думку, погляд на дискусійне питання; вносити власну індивідуальну частину роботи в спільну роботу групи.

Структура цієї навички представлена так:

1. Прийняття спільних цілей — здатність розділяти цілі команди та ставити їх вище власних цілей, працювати в команді, вносити результат своєї роботи в колективне рішення, керувати власними емоціями в процесі командної роботи.

2. Соціальна взаємодія — це участь в обговоренні, уміння домовлятися, вислуховувати і приймати чужі погляди, координувати свої дії з діями інших членів команди, готовність їм допомогти, готовність взяти на себе відповідальність за спільний результат.

3. Виконання взятих на себе обов'язків — це готовність зайняти таку позицію, яка буде ефективною для роботи в команді; відповідальне ставлення до виконання своєї частини роботи; прагнення до якісного результату спільної діяльності.

4. Самостійність й ініціативність — здатність працювати самостійно і виявляти ініціативу відповідно до поставленого завдання; вміння максимально залучати всіх членів команди для досягнення поставленої цілі; за необхідності надавати психологічну підтримку, а також мотивувати учасників [7].

До основних переваг командної роботи належать:

- взаємодія між учнями, в результаті якої дитина набуває соціальних навичок;
- розвиток комунікативних навичок;

- можливість виконати набагато більшу частину завдань за короткий час;
- формується вміння самоконтролю, самоорганізації [23].

Учителю важливо підготувати дітей до роботи в групах. Для цього необхідно продумати, як учні будуть фізично розподілені по групах. Існує безліч способів об'єднання дітей у групи, наприклад:

1. За рядами парт у класі: перший ряд — одна група, другий ряд — друга група, третій ряд — третя група.
2. За номером варіанту (перший, другий, третій, четвертий варіант).
3. За журналом (навпіл, через одного, парні та непарні).
4. По даті народження (парне і непарне число).
5. За першою літерою імені або прізвища (голосна або приголосна, дзвінкі або глухі).
6. За порою року, в яку народилися діти (літо, осінь, зима, весна).
7. Способом лічилки.
8. Методом жеребу. У мішечок можна покласти (квіточки різного кольору, геометричні фігури (трикутники, кружечки, квадратики), малюнки тварин).
9. Метод мозаїки. Учитель дає дітям частини тексту або зображення, і вони повинні знайти учнів, у яких є інші частини цього тексту або зображення.
10. За бажанням учнів.
11. Метод переваг. Учитель пропонує кілька варіантів і кожен учень вибирає той, якому надає перевагу (Японія, Англія, Франція) [42].

Важливу роль для формування навичок роботи в команді відіграє створення учнями проєктів на уроках читання. Підручник Олени Вашуленко для 3 класу «Українська мова та читання» пропонує такі проєктні завдання:

1. Підготувати виставку дитячих журналів.
2. Написати слоган (текст реклами) для одного з журналів.
3. Намалювати рекламний плакат до журналу, який читаєте.

4. Дослідити, які чарівні казки є у вас вдома і у бібліотеці.
5. Скласти власну чарівну казку.
6. Підготувати і провести презентацію героїв казки, які вам найбільше сподобались [7].

Під час роботи над проектом, діти вчаться працювати в групах, знаходити спільну думку, компроміс. Перед початком уроку вчитель нагадує учням правила роботи в групі:

1. Виявляти взаємоповагу до всіх учасників.
2. Бути активним під час обговорення.
3. Користуватися правилом піднятої руки.
4. Не перебивати товаришів, коли вони висловлюють свою думку.
5. Працювати так, щоб не заважати іншим учасникам.
6. Звертатися за допомогою до товаришів, якщо щось незрозуміло.

Працюючи в групі, учні повинні:

1. Прагнути досягнення спільної цілі.
2. Сидіти близько одне до одного.
3. Ділитися інформацією і фактами, обмінюватися думками і враженнями між собою.
4. Відчувати індивідуальну відповідальність.
5. Визначати лідера і розподіляти ролі між собою.
6. Вміти просити про допомогу і надавати її іншим.
7. Збагачувати запас знань всіх учасників групи.
8. Розподіляти відповідальність поміж усіма [42].

Командна робота — вміння ефективно взаємодіяти з іншими людьми та командами. Учителю важливо навчитися правильно об'єднувати дітей в команду і регулярно змінювати їх склад.

Під час кооперації формуються:

- вміння звертатися по допомогу;
- вміння погоджуватись з думкою інших;
- вміння оцінювати свій внесок у роботу;

– уміння оцінювати загальний результат, як власний.

Головний девіз командної роботи: «Не хтось один помилився, а помилилась уся команда». Перед початком обговорення, потрібно нагадати учням правила роботи в команді:

1. Висловлюватися по черзі.
2. Розглядати всі надані пропозиції.
3. Не давати коментарів, які можуть образити.
4. Злагоджено розподілити роботу.
5. Спочатку звертатися за допомогою лише до членів команди, а потім — до інших.
6. За згодою закріплювати обов'язки [7].

Переваги командної роботи (за Патріком Ленсіоні):

- 1 Почуття внутрішнього комфорту.
2. Уміння просити про допомогу.
3. Визнавати помилки.
4. Прийняття ризиків.
5. Надання зворотного зв'язку

Недоліки:

1. Відсутність довіри.
2. Страх конфлікту.
3. Нестача прихильностей до взятих на себе зобов'язань.
4. Уникнення підзвітності.
5. Байдужість до результатів.

На уроках читання в Новій українській школі доцільно використовувати такі стратегії кооперації:

1. «Круглий Робін». Учитель ставить запитання, яке потребує обговорення в групі і має багато можливих відповідей. Спочатку, на нього відповідає перший учень, потім наступний і так по колу, до того часу поки всі учні не висловляться.

2. «Рожевий олівець». Учні передають олівець по колу та висловлюються з певного питання по черзі. Говорить лише той учень у руках якого є олівець.

3. «Круглий стіл». Ця стратегія передбачає обмін думками по черзі. Учні мають один аркуш паперу і олівець. Діти по черзі передають аркуш по колу і записують на ньому свої думки.

4. «Ручки на середину». Учень, який почав обговорювати проблему, кладе ручку на середину столу та висловлює свою думку. Наступний учень теж кладе свою ручку на середину столу і теж висловлюється. Після того, як всі учні поклали ручки на середину столу, перший учень може взяти ручку із середини столу і продовжити обговорення, а за ним всі інші. Вкінці дискусії на столі не повинно залишитися ручок.

5. «Естафета». Можна структурувати завдання таким чином, щоб кожному учаснику групи було призначено певну частину від нього [17].

На уроках читання в НУШ доречно використовувати таку інтерактивну технологію, як робота в групах. Найчастіше така форма організовується, тоді, коли завдання вимагає спільної праці. Під час групової роботи формуються навички ведення дискусії. Учням початкової школи легше співпрацювати в невеликих групах. Цей метод дозволяє зекономити час на уроці, оскільки спільними зусиллями завдання виконується швидше, а, також, кожна дитина отримує можливість висловити власну думку щодо проблеми.

Обговорення в невеликих групах дає можливість учням оволодіти навичками необхідними для спілкування і співпраці, розвиває почуття терпимості та поваги до поглядів інших.

Робота учнів в малих групах дає учням можливість:

1. Бути ініціатором розмови.
2. Навчитися підтримувати бесіду.
3. Зосереджувати увагу на поставленій проблемі.
4. Обмінюватися думками і враженнями із співрозмовниками.
5. Виконувати відведені в межах ролі обов'язки.

У підручнику для 3 класу пропонується багато завдань для роботи в групах і парах. Наприклад:

1. Перевірка наскільки уважні були читачі. Скільки разів у тексті вжите певне слово?
2. Поставити одне одному запитання за прочитаним твором.
3. Обговорення різних дискусійних питань в групах.
4. Поділити текст на частини в групах і дати їм назву.
5. Обговорення прислів'я в групах.
6. Підготувати і прочитати вірш в особах.
7. Дізнатися у свого сусіда по парті, який епізод твору йому сподобався найбільше [23].

Отже, можна зробити висновок, що командна праця відіграє важливу роль в формуванні особистості школяра. Працюючи в парі, групі, учні навчаються висловлювати власну думку і прислухатися до думок інших.

Висновки до розділу I

У XXI столітті розвиток навичок 4К є невід'ємною складовою освітнього процесу. Ці навички допомагають учням у навчанні, тому вони є життєво важливими для успіху в школі та за її межами. Особистість, в якій навички 4К сформовані на достатньому рівні, вміє швидко пристосовуватись до нових змін у суспільстві, здатна висловлювати та відстоювати власну позицію, вміє аргументувати власну думку, успішно співпрацює в команді з іншими, продукує креативні ідеї.

Критичне мислення — це цілеспрямований, ретельний аналіз певної проблеми, предмета, чи явища. Критичне мислення пов'язане з діяльністю лівої півкулі головного мозку. Учень, який вміє критично мислити, володіє такими вміннями:

1. Уміння аналізувати проблему — це здатність розбивати щось на частини задля ретельного вивчення цього предмета, явища, проблеми в цілому.

2. Уміння аргументувати — це здатність до використання серії висловлювань, які логічно пов'язані між собою, підкріплені доказами, задля доведення правильності власної думки.
3. Уміння класифікувати — це здатність до ідентифікації типів або груп чогось, що дає змогу побачити, наскільки кожна категорія відрізняється від інших.
4. Уміння порівнювати і протиставляти — це здатність вказати на схожість і відмінність двох або більше предметів.
5. Уміння давати визначення — це можливість пояснити значення терміну, відображуючи його зміст.
6. Уміння описувати щось — це здатність пояснити ознаки чогось, такі як колір, форма, вага, походження, використання, місцезнаходження тощо.
7. Уміння пояснювати — здатність розповісти про щось, як воно працює, щоб інші могли зрозуміти.
8. Уміння вирішувати проблемні ситуації і долати перешкоди в навчанні — це здатність до аналізу причин і наслідків проблеми та пошук способу зупинення цих причин, чи наслідків.
9. Відстеження причинно-наслідкових зв'язків — це здатність визначати, чому щось відбувається і що з цього буде.

Креативне мислення надає дітям можливість створювати і втілювати в життя нові, незвичні ідеї. Учень, який мислить креативно, вміє: спроектувати певну ситуацію і швидко знайти з неї вихід; швидко скласти незвичайну казку, історію, розповідь, гумореску; вміти проникати в невідоме і неможливе; гарно імпровізує; намагається виконувати стандартні речі новим для себе способом, ставить незвичні запитання стосовно теми.

Гарне володіння комунікативними навичками дозволяє учню: швидко проаналізувати отриману інформацію; активно слухати співрозмовника (за необхідності перепитувати, уточнювати інформацію); використовувати

невербальні засоби спілкування під час розмови, чітко і зрозуміло сформулювати власну думку.

Учень, який вміє співпрацювати в команді з іншими, здатен: розподілити ресурси та відповідальність в команді між всіма учасниками; виконувати обов'язки покладені на нього; прагне до досягнення спільної цілі; прагне знайти компроміс; висловлювати власну думку щодо проблеми і толерантно ставитись до думок інших учасників.

Отже, можна зробити висновок, що сформованість навичок 4К дозволить учню стати успішною особистістю в майбутньому. Допоможе реалізувати прихований потенціал та досягти необхідного рівня розвитку мовленнєвих, творчих та інших здібностей.

РОЗДІЛ II. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ СФОРМОВАНOSTІ НАВИЧОК 4К В УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

2.1. Методика розвитку навичок 4К на уроках читання в НУШ

Однією з головних проблем сучасного освітнього процесу є те, що більшість учителів є прихильниками традиційного підходу до навчання учнів. Така модель навчання сприяє засвоєнню великого об'єму знань і формуванню шаблонного типу мислення. Інноваційна модель, на відміну від традиційної, передбачає використання учителем інтерактивних методів навчання, які базуються на активній взаємодії між вчителем і учнями. Саме під час такої взаємодії, формується ефективне підґрунтя для формування навичок 4К.

Надзвичайно важливим аспектом успішної організації освітнього процесу є створення позитивної психологічної атмосфери в класі. Якщо під час уроків учні почувають себе впевнено, не бояться висловлювати власну думку, то така організація навчання сприятиме розвитку навичок критичного мислення, креативності, командної співпраці та комунікації. Для створення позитивного мікроклімату в класі рекомендуємо використовувати такі поради:

1. Основним сигналом доброзичливості є усмішка і привітність педагога. Учитель має висловлювати свої пропозиції і рекомендації у доброзичливій формі, а також заохочувати та підтримувати старання дітей.

2. Враховувати індивідуальні особливості кожної дитини. Учителю слід розуміти, що існують сором'язливі, замкнені в собі діти, які під час обговорення можуть бути менш активними. Таких учнів слід мотивувати, виражати слова підтримки.

3. Учитель має володіти вмінням вислуховувати інших. Часто думки учнів можуть бути не зовсім правильно сформульовані, але педагог має дослухати дитину до кінця, не перебиваючи, і дати пораду або виправити в доброзичливій формі.

4. Якнайбільше позитивних характеристик, відгуків про учнів. Похвала вчителя є найбільшою мотивацією для дітей молодшого шкільного віку. Педагог має фокусувати увагу на позитивних сторонах учня. Якщо учень відчуває, що вчитель підтримує його, то з'являється прагнення до особистісного росту, бажання стати кращим.

5. Повага до думок учнів. Педагог не має критикувати висловлювання учнів, адже, кожна дитина має право на власну думку. Не можна насміхатися з поглядів дитини. Якщо думка неправильна, то можна у доброзичливій формі підправити її.

Позитивний мікроклімат на уроці — це запорука розвитку навичок 4К. Атмосфера, в якій панує доброзичливість, взаємоповага і взаєморозуміння дозволяє кожному учню розкритися і усвідомити свою значущість.

Використання інтерактивних методів навчання є невід'ємною частиною освітнього процесу спрямованого на розвиток навичок 4К.

Інтерактивним навчанням називають форму організації пізнавальної діяльності учнів, яка ставить перед собою ціль створити комфортні умови навчання, за яких кожна дитина відчуває себе успішною. Таке навчання базується на постійній, активній взаємодії всіх учасників навчального процесу: співнавчання, взаємонавчання, де учитель і учень стають рівноправними суб'єктами.

На уроках читання доцільно використовувати такі інтерактивні методи навчання:

1. Робота в парах — це вид діяльності на уроці, який передбачає взаємодію між двома учнями задля досягнення певної цілі. Наприклад, попросіть учнів в парі обговорити зміст прочитаного твору, або запропонуйте дітям, які сидять за однією партою, обговорити власні читацькі інтереси. Парна робота надає дитині впевненості в собі, знижує страх перед публічними виступами. Цей вид роботи можна назвати важливою ланкою перед початком роботи учнів у групах.

2. Ротаційні трійки — це метод навчання, який допоможе активно і ґрунтовно проаналізувати і обговорити новий матеріал з метою його осмислення, узагальнення, закріплення. Для організації роботи за цим методом, вчителю потрібно притримуватись такої послідовності дій:

- Підготувати питання, які допомогли б учням при обговоренні нового матеріалу;
- Об'єднати учнів у трійки;
- Розмістити трійки так, щоб кожній трійці було видно трійку, яка стоїть праворуч і ліворуч;
- Усі трійки мають утворювати коло;
- Поставити всім трійкам відкрите питання (однакове для всіх);
- Кожен учасник трійки має відповісти на це питання по черзі;
- Після обговорення запропонуйте учасникам розрахуватися від 0 до 2.
- Учасники під номером 1 переходять до іншої трійки за годинниковою стрілкою, а учасники під номером 2 переходять через 2 трійки проти годинникової стрілки, а учасники з номером 0 залишаються на місці. У результаті утворюються нові трійки.

На уроках читання доцільно використовувати цей метод. Наприклад, під час вивчення вірша «Зажурився кіт» Йосипа Шелепця, в якому розповідається про кошенят, які не хотіли вчитися, поставте учням запитання: «Які б поради ви дали кошенятам?» і запропонуйте обговорити це питання в трійках. У процесі вивчення у 2 класі оповідання «Якщо вчитися важко» за Дженніфер Мур-Маллінос можна поставити дітям питання: «Що потрібно робити, щоб досягти успіхів у навчанні?». Для обговорення використати метод ротаційних трійок.

3. Два — чотири — всі разом. Використання цього методу сприяє розвитку критичного мислення, креативності, а також комунікативних навичок. Для організації роботи за цим методом учителю потрібно:

- Ознайомити учнів з дискусійним питанням;
- Об'єднати учнів у пари, в яких має здійснюватись обговорення цього питання і досягнення його вирішення;
- Об'єднати учнів у групи по 4 особи, де вони мають знайти спільне вирішення поставленого питання.
- Об'єднати всі групи у загальну. Весь клас має дійти спільної думки щодо вирішення дискусійного питання.

Під час проведення уроків читання доцільно використовувати метод «Два — чотири — всі разом». На етапі узагальнення і систематизації цей метод стане корисною знахідкою для вчителя. Наприклад, на уроці читання в 2 класі під час вивчення казки «Ведмідь і павучок», поставте дітям запитання: «Чого вчить ця казка?» і опрацюйте це запитання запропонованим методом.

4. Метод «Шість капелюхів» допомагає розглянути дискусійне питання або проблему з шести точок зору, що дозволяє сформулювати найбільш повне уявлення про нього. Цей метод був вперше запропонований британським письменником Едвардом де Боно у 1985 році. Всі капелюхи мають різні кольори. Значення кожного капелюха є таким [63]:

- Білий капелюх — це факти. Учням, які приміряють цей капелюх на себе, потрібно відповісти на питання: «Що я знаю з поставленої проблеми?»;
- Жовтий капелюх — позитив. Всім, хто приміряє цей капелюх пропонується відповісти на питання: «Які переваги? Що позитивне?»;
- Чорний капелюх — це критика. Власник цього капелюха шукає недоліки в поставленому питанні або проблемі. Його завдання дати відповідь на питання: «Чи є це правдою? Які є недоліки?»;
- Червоний капелюх — емоції. Учень, який отримав цей капелюх має відповісти на питання: «Які почуття виникають з цього приводу?»;

- Зелений капелюх відповідає за креатив. Всім, хто приміряє цей капелюх необхідно відповісти на питання: «Які нові ідеї? Альтернативи?»;
- Синій капелюх — це рефлексія. Власник цього капелюха має дати відповідь на питання: «Чого досягли? Що потрібно робити далі?».

Використання методу «Шість капелюхів» на уроках читання сприяє розвитку критичного мислення і креативності. Наведемо приклад застосування цього методу на уроці читання в 2 класі під час роботи з казкою «Лисичка і журавель»:

- Учитель об'єднує учнів у 6 груп. Перша група — білий, друга — жовтий, третя — чорний, четверта — червоний, п'ята — зелений і шоста — синій капелюх.
- Завдання для першої групи — підготувати переказ казки;
- Завдання для другої групи — прочитати казку і створити позитивні поради для героїв;
- Завдання для третьої групи — прочитати казку і знайти приклади негативної поведінки головних героїв і зачитати їх;
- Завдання для четвертої групи — прочитати казку і дати відповідь на запитання: «Чи задоволені ви поведінкою героїв? Які емоції і почуття викликає у вас поведінка головних героїв?»;
- Завдання для п'ятої групи — придумати продовження цієї казки;
- Завдання для шостої групи — уважно спостерігати за роботою попередніх груп і висловити власне ставлення до почутого, доповнити почуту інформацію, зробити власний висновок щодо поведінки головних героїв.
- На обговорення кожній команді дається 8 хвилин. Після закінчення часу кожен капелюх презентує свій результат.

5. Метод фокальних об'єктів. Цей метод полягає у перенесенні властивостей одного предмета на інший [48]. Фокальний — це об'єкт, що

перебуває в центрі уваги. Наприклад, фокальним словом буде «тигр», а слова-помічники «сонце», «черепашка». Запропонуйте учням підібрати якомога більше характеристик до слів «сонце» і «черепашка»

Сонце — кругле, яскраве, світить, зігріває, тепле, променисте.

Черепашка — повільна, морська, повзе, відпочиває.

Учитель дає дітям завдання: скласти казку про фокальний об'єкт — слово «тигр», використовуючи характеристики слів-помічників.

Метод фокальних об'єктів сприяє розвитку в учнів фантазії, креативності, критичного мислення та комунікативних навичок, тому часте використання цього прийому на уроках читання оптимізує розвиток навичок 4К.

6. Метод інверсії (обернення) — це процес знаходження різних напрямів вирішення одного завдання. Цей метод має ефективну дію на уроках читання, а також сприяє комплексному розвитку навичок 4К. Він допомагає і процесі вирішення таких завдань [37]:

- Створення уявних образів на основі прочитаного твору;
- Доповнення і зміна тексту: домислення подій, що передували б зображеним та могли продовжити розповідь про героїв оповідання; уявлення наслідків, подій, явищ, що могли б відбутися за інших умов; придумування різних варіантів закінчення оповідання; введення у твір нових подій і персонажів;
- Створення оповідання за малюнком.

7. Storytelling — це технологія складання історій та передачі за їх допомогою необхідної інформації з метою впливу на емоційну, когнітивну та мотиваційну сфери слухача. Використання сторітеллінгу на уроках читання в НУШ сприяє комплексному розвитку уяви, фантазії, критичного мислення, креативності і комунікативних навичок. Особисто створена історія гарно запам'ятовується дитині і стимулює її мотивацію до відвідування уроків читання. Пропонуємо такий алгоритм створення історії за цією технологією [36]:

1. Визначення теми і мети уроку.
2. Розроблення сюжету та основних подій історії.
3. Вибір головного героя твору (придумування його імені, характеру, зовнішнього вигляду).
4. Створення інтриги розповіді.
5. Зачитування готового варіанту історії та додавання метафор.

Історія може бути повністю вигаданою або включати реальні події. Для написання історії можна використати один із запропонованих сюжетів:

- 1) Класичний сюжет має таку структуру: головний герой — ціль — подолання проблеми — результат.
- 2) Боротьба з монстром — це сюжет, який передбачає таку структуру: головний герой — ціль — зустріч з сильним монстром — боротьба та перемога — досягнення мети.
- 3) Історія Попелюшки — це сюжет, який передбачає такий план дій: герой — незвична ситуація — проблема — втручання чарівної феї — щасливий кінець.
- 4) День бабака передбачає розгортання подій в такій послідовності: герой — ціль — певна діяльність героя і повернення до початкової точки — вибір правильної стратегії дій — досягнення мети.
- 5) Квест — це сюжет, який передбачає дотримання такої структури: герой — ціль — зміна кількох місць та вирішення в кожному з них певних задач — почергове досягнення міні-результатів — тріумф [36].

Для прикладу візьмемо урок читання в 2 класі, тема «Книги — наші друзі. В. Сухомлинський «Усі книжки гарні». Storytelling у цьому випадку можна використати і під час вивчення нової теми, і для закріплення матеріалу. Запропонуйте дітям після повідомлення теми уроку, скласти власну історію-прогнозування на тему: «Усі книжки гарні». Дайте учням завдання придумати головного героя твору і дати йому ім'я. Далі діти мають відповісти на запитання: «Де?», «Коли?», «Скільки часу?», «З ким жив

головний герой?». Далі створіть зав'язку історії. Для цього дайте відповідь на запитання: «Що раптом трапилось?». Потім перерахуйте події, які траплялись із головним героєм. Напишіть, як змінювався герой впродовж історії. Після цього попросіть дітей вигадати подію, яка стала вирішальною для героя. Запропонуйте учням придумати закінчення історії і дати відповідь на запитання: «Як змінився герой? Що він зрозумів?»

На цю тему у нас вийшла така розповідь-історія:

Жив-був хлопчик, який не любив і не вмів читати. Звали його Нечитайлик. Жив він з мамою і татом, які його дуже любили. Скільки б батьки не вчили його читати, скільки б не купували книжок, а хлопчик лише відмахувався: «Навіщо вміти читати? Не хочу і не буду вчитися!».

Одного разу Нечитайлик пішов на прогулянку до лісу і заблукав. Довго він ходив хащами і випадково наткнувся на дивні ворота, на яких була вивіска «Країна книжок», але Нечитайлик не зміг цього прочитати. Хоч хлопчик і не хотів заходити в цю країну, але він не мав вибору, оскільки, не міг знайти дорогу додому. Тільки він зайшов за ворота, як його зустріла наймудріша і найстарша мешканка цієї країни — Енциклопедія. Вона запитала хлопчика: «Як тебе звати? Чому ти завітав до нас?». Нечитайлик оглянувся навкруги і побачив тисячі книжок, які навчали одна одну і щось постійно читали. Хлопчик зневажливо відповів: «Мені потрібно додому. Я заблукав». Мудра Енциклопедія відповіла: «Ти зможеш швидко вибратися, якщо слідуватимеш дорожнім вказівникам, на яких написано, куди слід йти». Нечитайлик почервонів і промовив: «Але ж я не вмію читати...». Книжки здивувалися і дружно засміялися: «Як? Такий великий і не вмієш?». Побачивши, що хлопчик мало не плаче енциклопедія промовила: «Не плач, хлопчику, ми тебе введемо з лісу на знайому дорогу, але пообіцяй нам, що ти обов'язково навчишся читати». Хлопчик відповів: «Обіцяю». Книжки стримали свою обіцянку і провели Нечитайлика.

Після того, як хлопчик повернувся додому, батьки не могли його пізнати. Він дуже змінився. Нечитайлик попросив маму навчити його

читати, що дуже здивувало маму. Через кілька місяців хлопчик вже вмів читати. Він занурився у світ книжок настільки, що кожного тижня просив батьків купити йому нову книгу. За місяць він прочитував десяток книжок. Тепер всі називали його Розумником.

Після зачитування складеної історії, пропонуємо дітям зробити висновок щодо розповіді, давши відповідь на запитання: «Чому нас вчить ця історія?»

Отже, можна зробити висновок, що сторітеллінг є ефективним методом оптимізації розвитку навичок 4К, оскільки, під час складання розповіді, у дітей здійснюється розвиток зв'язного мовлення, антиципації, командної роботи, креативності і критичного мислення. Складена розповідь завжди має дидактичний або виховний зміст, який допоможе учням краще засвоїти основні аспекти теми і сформувані моральні уявлення.

8. РАФТ — стратегія написання власних оригінальних текстів. Це цікавий спосіб розказати про прочитане, який дуже схожий на інсценування. Стратегія РАФТ позитивно впливає на розвиток критичного мислення, комунікації і креативності у дітей. РАФТ розшифровується, як [47]:

- Роль — передбачає відповідь на запитання: «Хто ти? Від чийого імені розповідаєш?»
- Аудиторія — відповідь на запитання: «Для кого ти розповідаєш? На кого спрямована твоя розповідь?»
- Формат — передбачає відповідь на питання: «У якій формі ти розповідаєш?». Це може бути: казка, розповідь, анекдот, діалог, есе, байка і т. д.
- Тема — «Про що ти пишеш? Яка ідея твоєї розповіді?»

Спершу, потрібно запропонувати дітям записати всі ролі, які вони можуть обрати з певної теми. Ролі можуть бути звичайними і незвичайними. Звичайні: батьки, учитель, учень, бабуся, мандрівники. Незвичайні: стіл, яблуко на дереві, кіт, герой із твору.

Далі учитель пропонує учням обрати аудиторію, для якої вони хочуть створити текст. Наприклад: діти, учителі, казкові герої. Наступний кроком є визначення формату розповіді. Для учнів початкової школи будуть цікавими такі формати, як казка, діалог, анекдот, розповідь, байка. На завершення діти обирають тему обговорення. Бажано, щоб тема була пов'язана не тільки з літературним твором, а й з нашим реальним життям.

Наведемо приклад використання технології РАФТ на уроках читання у 2 класі під час вивчення казки «Курочка, мишка та півник». Діти запропонували такі ролі: курочка, мишка, півник. Обрали роль курочки. Аудиторію — телеглядачі. Формат викладу тексту — розповідь. Тема розповіді: «Звідки береться хліб?». Учнім подобається виконувати такі завдання, адже, тут вони можуть імпровізувати, приміряти на себе іншу роль, докласти всіх зусиль, щоб зацікавити аудиторію.

9. Використання можливостей творів сучасних українських письменників для розвитку навичок 4К. Рекомендуємо для уроків роботи з дитячою книжкою, які проводяться раз на два тижні, обирати твори сучасних дитячих письменників і поетів. Важливий дидактичний і виховний зміст несуть твори таких дитячих письменників, як: Сашко Дерманський, Богдана Матіяш, Тетяна Стус, Галина Кирпа, Наталія Чуб, Леся Вороніна, Лариса Денисенко, Оксана Вікторівна Барнич, Сергій Гридін, Тетяна Пакалюк, Марина Павленко, Татуся Бо (Тетяна Комлик), Юрій Бедрик.

Наприклад, у збірці Сашка Дерманського «Бигимоти — не медмеді» є багато віршів, на основі яких учитель може розвивати у дітей комплексно навички 4К. Одним з таких віршів є «Мамина робота», в якому автор розповідає про професії, які мають мами його друзів: «Вовина мама працює в буфеті, Вітьчина мама працює в таксі, Васина мама торти випікає...». Ще на початку читання вірша можна поставити дітям запитання: «Як можна одним словом назвати ці професії?». Далі автор розповідає про професію своєї мами. Запропонуйте дітям уявити себе учасниками телешоу «Супер-мама» і розповісти про професію своєї мами. Під час такої розповіді у дітей будуть

розвиватися комунікативні навички, формується впевненість в собі, виховується повага до батьків і всіх професій.

Твори для дітей Богдани Матіяш просякнуті релігійною і філософською тематикою. На основі цих казок у дітей можна розвивати навички критичного мислення, ставлячи їм проблемні запитання. Наприклад, під час опрацювання казки «Єва і білосніжна квітка лілії», в якій розповідається про дівчинку-принцесу Єву, яка від народження не вміє розмовляти, але має добре і чуйне серце. Батьки дівчинки дуже переживають з цього приводу і просять Господа наділити їхню дитину даром говорити. Вкінці казки дівчинка приносить Богородиці білі, як сніг, лілії, щиро радіє Різду і починає говорити. Після прочитання учитель може поставити дітям запитання: «На вашу думку, що важливіше: гарні слова, чи добрі справи? Чи завжди людина, яка вміє гарно говорити є доброю?» Такі запитання стимулюють розвиток критичного мислення у дітей.

Тетяна Стус авторка багатьох оповідань для дітей, які складають підґрунтя для розвитку критичного мислення, уяви, комунікативних навичок. Її оповідання «Смугастик» є пізнавальним для дітей, в ньому розповідається про малюка, який був маленький, м'якенький, смугастий, має тоненькі вуса і він нещодавно народився на світ. Малюку цікава відповідь на запитання: «Хто він?» Педагог може поставити учням запитання: «Як ви думаєте, хто такий Смугастик?». Запропонуйте дітям пограти в гру «Хто я?». Один учень має описати будь-яку тваринку, не називаючи її, а інші учні мають відгадати, що це за тварина. Завдяки такій грі в дітей здійснюється розвиток комунікативних навичок, фантазії, критичного мислення.

У віршах для дітей Галини Кирпи під простим текстом постають глобальні проблеми. На основі цих віршів можна здійснювати розвиток критичного мислення і комунікативних навичок у дітей. Наприклад, у вірші «Коли до вас темної ночі» постає проблема утримання тварин в зоопарках. Після прочитання цього вірша дітям можна поставити запитання: «На вашу

думку, де краще живеться тваринам: на волі чи у зоопарку?» Саме постановка проблемних запитань стимулює розвиток критичного мислення.

Твори для дітей Оксани Вікторівни Барнич є сприятливою базою для розвитку креативності, критичного мислення і комунікативних навичок у молодших школярів. Книга «Щоденник юного читача» містить безліч змістовних віршів, які зацікавлять будь-якого учня. Після кожного прочитаного вірша учням пропонується виконати цікаве завдання. Ці завдання позитивно впливають на формування навичок креативного мислення у дітей. Наприклад, після прочитання вірша «Сама вдома», в якому розповідається про дівчинку, яка залишилась сама вдома і їй хочеться побешкетувати, учням пропонується придумати кінцівку цієї історії, створити поради для дівчинки і намалювати ілюстрації до них. Прочитавши вірш «Господицька», в якому розповідається про дівчинку, яка має багато справ і обов'язків, дітям пропонується розповісти про свої обов'язки вдома, а далі потрібно намалювати дівчинку-господицьку. Завдяки цікавим запитанням і завданням після кожного віршика у дітей розвивається уява, фантазія, креативність і мотивація до читання.

Юрій Бедрик спрямовує свої твори на розвиток та вироблення навичок нетривіально мислити, помічати малопомітне, сприймати належним чином парадокси [14]. У своїй творчості поет часто використовує гру слів, що сприяє збагаченню словникового запасу у дітей і відповідно розвитку комунікативних навичок. У його вірші «Чай» зустрічається багато незнайомих слів і словосполучень, таких як: «бергамот», «китайський лимонник», «цитринки», «кориця», «гібіскус», «дискус». Учителю слід пояснити учням значення слів. Поставте учням запитання: «Чи знаєте ви значення слова «дискус»? Як ви думаєте, що може називатися «дискусом»?» Для опрацювання цих питань можна скористатись методом «Мозковий штурм».

Леся Воронина своєю творчістю допомагає дітям зануритись у казковий світ. Її твори сприяють розвитку фантазії і креативності дітей. У її

різдвяній казці «Знайомий сніговик» описується дівчинка Оля, яка захворіла перед Різдом і дуже хотіла одужати. Допоміг їй одужати сніговичок, якого вона зліпила сама. Також вкінці казки здійснюється давня мрія Олі — у неї з'являється руденьке кошения. Слід пояснити дітям, що для здійснення мрії — треба щиро в неї повірити. Після прочитання казки, запропонуйте дітям охарактеризувати дівчинку Олю. Запропонуйте учням скласти коротеньку розповідь про власну мрію і представити її класу.

10. Створення проєктів на уроках читання. Ця діяльність сприяє розвитку навичок 4К. Створення проєкту передбачає розвиток навичок роботи в команді, оскільки, діти можуть створювати його в групах. У свою чергу робота в групах передбачає розподіл обов'язків, вміння справлятися з своєю частиною роботи, вміння висловлювати власні ідеї і з повагою ставитись до поглядів інших. Під час проєктної діяльності діти проявляють свою креативність, адже, учитель не ставить їх у рамки і не пропонує шаблону для створення кінцевого продукту. Робота над проєктом передбачає розвиток критичного мислення учнів, оскільки, вони критично оцінюють інформацію і відбирають необхідну. Вкінці кожен проєкт презентується, що є гарною основою для розвитку комунікативних навичок.

На уроках читання в НУШ, учитель може пропонувати учням створення проєктів різної тематики, наприклад:

- Створення школи майбутнього.
- Власне продовження твору.
- Реклама улюбленої книги або героя.
- Складання загадки.
- Створення казки.
- Створення ілюстрації до твору.
- Створити збірку українських народних приказок.
- Придумування запитань до твору.
- Презентація біографії письменника.

11. Метод Уолта Діснея — це методика креативності, яка проводиться у формі рольової гри, де учасники розглядають поставлену проблему з трьох точок зору: творчої, реалістичної і критичної. Цей метод ще називають стратегією трьох розумових стільців. Цей метод полягає в тому, що потрібно послідовно виходити з різних позицій.

Стілець мрійника. Учасник, який став мрійником має вигадувати найфантастичніші ідеї. Йому дозволено висувати найабсурдніші ідеї, перевертати все з ніг на голову. Потрібно грати і жонглювати своїми думками. Не слід думати про проблему серйозно. Бажано свої ідеї записувати на папір.

Стілець реаліста. Власник цього стільця має мислити раціонально і послідовно. Основне завдання цього стільця «приземлити» божевільні ідеї мрійника і зробити їх розсудливішими.

Стілець критика. Піддає сумніву і критиці раніше висунуті ідеї, ставлячи собі різного роду питання. Цей метод нагадує метод 6 капелюхів. За цією стратегією можна працювати як індивідуально, так і групою [50].

На уроці читання можна використовувати цей метод, оскільки, він створює обстановку невимушеності на уроці, під час якої учні можуть продукувати нестандартні ідеї, критично оцінювати інформацію, вчитися висловлювати власну думку.

Для ефективного розвитку навичок 4К на уроках читання в НУШ рекомендуємо використовувати такі вправи:

1. Вправа «Запитайлик». Педагог називає будь-які два слова, наприклад, «сонце» і «будинок» і пропонує учням скласти якомога більше різноманітних запитань, у яких би використовувались запропоновані слова. Запитання можуть бути незвичайними і смішними. Наприклад: «Чи може сонце зайти в будинок?», «Чи може існувати будинок на сонці?»

2. Вправа «Плюс один». Учитель пропонує учням розповісти вже відому казку, додавши до її сюжету ще одного героя, якого раніше не було. Наприклад: Курочка Ряба, Дід, Баба, Мишка і жирфа.

3. Вправа «Казка навиворіт». Учитель пропонує учням кардинально змінити зміст казки або історії в протилежну сторону. Наприклад: Білосніжка — зла, невихована дівчинка. Вона не допомагає добрій мачусі і т.д.

4. Вправа «Біном фантазії». Педагог пропонує дітям два слова, виокремлені з мовного ряду, в якому вони звичайно фігурують. Цікаве нове словосполучення може утворитися, якщо дібрати слова, між якими є певна змістова дистанція. Наприклад, «стіл» і «слон». Учні мають поєднати їх у словосполучення. Ці слова можуть поєднуватись по-різному: слоновий стіл, слон на столі і т.д. Із утвореними словосполученнями можна скласти власну історію або казку [43].

5. Вправа «Обмежена розповідь». Учитель пропонує дітям скласти розповідь, яка складатиметься з обмеженої кількості слів. Наприклад: «Складіть казку про зиму, яка б складалась із 60 слів».

6. Вправа «Біографія». Учитель показує учням портрет дитячого письменника і пропонує скласти біографію-прогнозування цього автора за такими запитаннями:

«Чим захоплюється ця людина?»

«Який має характер»

«Чого вона боїться більш за все?»

«Чим вона пишається?»

7. Вправа «Сценарист». Під час ознайомлення учнів з новим твором, запропонуйте їм прочитати цей твір до середини і потім попросіть дітей спрогнозувати розвиток подій цього сюжету. Поставте учням такі запитання: «Що станеться з головними героями?», «Чим закінчиться цей твір?». Свої думки краще оформлювати письмово.

8. Вправа «Буквений бенефіс». Основне завдання учнів — придумати речення, в якому всі слова починаються з однакової літери. Чим довше речення вийде, тим краще.

9. Вправа «Словничок». Запропонуйте учням вигадати незвичайне ім'я головного героя на основі слів, які ми знаємо, так, щоб його ім'я мало певний

зміст. Наприклад: Сонокіт — кіт, який дуже любить спати, Енциклосова — сова, яка багато знає і т. д. Вкінці складіть казку, де головний герой має таке фантастичне ім'я.

10. Вправа «Абревіатура». Учитель пропонує учням дати характеристики казковому герою, які б починались на літери з імені цього героя. Наприклад:

П — привітна

О — охайна

П — працьовита

Е — емпатійна

Л — лагідна

Ю — юна

Ш — швидка

К — комунікабельна

А — активна

11. Вправа «Щаслива випадковість». Запропонуйте учня обрати, випадковим чином, 8 слів із будь-якої книги. Потім запропонуйте скласти з цими словами вигадану історію [65].

12. Гра «Передбачення». На уроках читання передбачення може бути за заголовком художнього твору, за початком твору і за уривком з твору. Сучасні підручники пропонують багато завдань на прогнозування для учнів. Наприклад, у підручнику авторів Оксани Вашуленко «Українська мова та читання» для 3 класу до казки «Найцінніший подарунок» дітям пропонується завдання за заголовком і ілюстрацією до твору спрогнозувати, який саме подарунок є найціннішим.

13. Гра «Дитячий театр». Учитель пропонує за допомогою міміки, жестів і імітації передати події, які відбуваються в творі. Наприклад, педагог пропонує передати зміст казки «Колобок», не вживаючи слів.

14. Гра «Що спочатку, що вкінці». Учитель зачитує уривок з твору, а учні називають ті події, які відбулися раніше, чи пізніше. Наприклад: «От

вона й написала до батька: «Є, тату, в Києві чоловік, на ймення Кирило, на прізвище Кожум'яка. Він один тільки може змія подолати.» Після цього вчитель ставить запитання:

— Що сталося раніше?

— Що станеться пізніше?

15. Гра «Намалюємо мультфільм» [23].. Учитель пропонує дітям об'єднатися в 4 групи і дає кожній групі назву казки, яку вони читали раніше. Далі пропонується зобразити події в цьому творі на малюнку. Інші групи мають відгадати, яка казка зображена на малюнку.

16. Гра «З циферблатом я дружу — зразу відповідь скажу». Учитель ставить дітям запитання за змістом твору, а учні показують відповідь за допомогою стрілки циферблата. Наприклад (казка «Зачарована красуня»):

— Скільки дітей було в короля і королеви? (1)

— Скільки фей запросили на бенкет? (12)

— Скільки фей забули запросити в палац? (1)

17. Гра «Юний казкар». Учитель пропонує учням написати свій твір, взявши одну дійову особу з одного твору, а другу — з іншого, а сюжет казки відтворити, як у третьому. Наприклад: головний герой — Попелюшка, інший герой — Нехайко, сюжет казки «Котигорошко» [23].

2.2. Експериментальна перевірка ефективності методичної системи для формування навичок 4К

З метою перевірки ефективності розробленої та обґрунтованої методики формування навичок 4К в учнів початкової школи ми провели експеримент. Для цього нами було визначено галузь і проблему дослідження, вивчено та проаналізовано педагогічну та методичну літературу за обраною проблемою розвитку навичок 4К на уроках читання в НУШ, досвід роботи вчителів початкових класів. Наступне завдання передбачало вивчення реального стану проблеми розвитку навичок 4К на уроках читання в

початковій школі та впровадження до змісту цих уроків спеціальних методів і вправ для розвитку навичок 4К в учнів молодшого шкільного віку.

Наше експериментальне дослідження було спрямоване на визначення рівня розвитку навичок 4К та перевірку ефективності запропонованої методики розвитку цих навичок. Експеримент був проведений у 3 етапи: констатувальний, формувальний та контрольний. На констатувальному етапі нами було досліджено реальний стан сформованості навичок 4К в учнів 2 класу, на формувальному етапі здійснювалось впровадження розробленої методики, а на контрольному — вивчено результативність спеціально організованого впливу на процес формування навичок 4К.

На основі розглянутих теоретичних та практичних аспектів проблеми розвитку навичок 4К в молодших школярів в психолого-педагогічній літературі, ми дослідили, наскільки сучасна шкільна практика забезпечує якість розвитку у дітей навичок креативності, критичного мислення, командної роботи та комунікації.

Відповідно до мети нашого дослідження було розроблено експеримент, який передбачав вивчення стану розвитку навичок 4К у другокласників чотирирічної початкової школи. В умовах нашого експериментального дослідження з метою діагностики рівня розвитку навичок 4К учнів молодшого шкільного віку перебували учні та вчителі Авдіївської ЗОШ I-III ступенів Новгород-Сіверського району Чернігівської області та Чорнотицької ЗОШ I-III ступенів Сосницького району Чернігівської області. У констатувальному етапі експерименту взяли участь учителі та учні 2 класу Авдіївської ЗОШ I-III ступенів і Чорнотицької ЗОШ I-III ступенів (загальна кількість — 20 школярів). Експеримент включав попереднє опитування вчителів та виконання школярами завдань зазначених в анкеті [див. дод. А]. В анкетуванні брали участь 8 учителів, віком від 29 до 60 років та педагогічним стажем роботи в школі від 5 до 35 років.

Під час опитування вчителів, ми запропонували їм пояснити, як вони розуміють поняття «навички 4К», тобто дати власне визначення. Після

опрацювання анкет ми виявили, що 25% респондентів не змогли дати конкретну відповідь на це запитання. Серед ряду визначень заслуговують уваги такі, як «навички критичного і креативного мислення» (37,5%), «навички майбутнього» (37,5%).

На жаль, найбільш повного та ґрунтовного визначення ми не отримали. Із цього робимо висновок про те, що навички 4К не структуруються та не сприймаються широким колом учителів, як інтегрована якість особистості, яку потрібно цілеспрямовано розвивати в процесі навчання, що може стати причиною неналежного рівня розвитку цих навичок умолодшого школяра. Загальна кількість варіантів відповідей наводиться в таблиці 2.1

Таблиця 2.1

Визначення поняття «навички 4К», запропоновані вчителями.

Варіанти відповідей	Кількість (%)
Навички критичного і креативного мислення	37,5%
Навички майбутнього	37,5%
Важко відповісти	25%

Друге питання анкети було спрямоване на визначання обізнаності вчителів стосовно складових навичок 4К. Педагогам потрібно було обрати 4 навички, які входять до моделі 4К. Після опрацювання анкет ми отримали такі результати: 50% респондентів обрали «критичне мислення», «комунікативні навички», командна робота», «креативність»; 37,5% — «критичне мислення», «комунікативні навички», «креативність», «кмітливність» і 12,5% — «критичне мислення», «комунікативні навички», «креативність», «підприємливість». Результати представлені у таблиці 2.2.

Визначення складових моделі 4К, запропоновані вчителями.

Таблиця 2.2

Варіанти відповідей	Кількість (%)
Критичне мислення, комунікативні навички, командна робота, креативність	50%
Критичне мислення, комунікативні навички, командна робота, кмітливість	37,5%
Критичне мислення, комунікативні навички, командна робота, підприємливість	12,5%

Відповідно нами було зроблено висновок, що половина вчителів обізнана зі складовими моделі 4К, що позитивно впливає на освітній процес. Інша половина вчителів частково орієнтується в складниках цієї моделі, що, на нашу думку, має негативний вплив на освітній процес. З цього можна зробити висновок, що бажано проводити для учителів більше курсів, тренінгів, вебінарів стосовно згаданої теми, щоб збагатити їхні теоретичні знання та практичні вміння. Адже це матиме позитивний вплив на процес організації освітнього середовища орієнтованого на розвиток в учнів навичок 4К.

Наступним завданням нашого опитування стало визначення важливості розвитку навичок 4К в учнів. 75% респондентів відповіли, що навички 4К потрібно розвивати в дітей, а 25% вважають, що ці навички не потрібно розвивати в школі. Отримавши такі результати, ми впевнились, що більшість учителів відкриті до змін і налаштовані на розвиток навичок 4К під час організації освітнього процесу. Результати представлені у таблиці 2.3

Таблиця 2.3

Важливість розвитку навичок 4К в учнів, відповіді вчителів.

Варіанти відповідей	Кількість (%)
Потрібно розвивати	75%
Непотрібно розвивати	25%

Ще одним завданням нашого анкетування було визначити, які методи та вправи педагоги використовують під час проведення уроків для розвитку навичок 4К. Виявилось, що більшість учителів використовують на уроках роботу в парі й групову роботу — 37,5%; частина педагогів використовує такі інтерактивні методи, як мозковий штурм і дискусії — 25%; деякі учителі використовують інсценізації і сюжетно-рольові ігри для розвитку 4К навичок — 25% і меншість педагогів використовує творчі перекази і продовження творів від власного імені — 12,5%. Отже, ми можемо сказати, що абсолютно всі вчителі використовують вправи для розвитку навичок 4К на своїх уроках. Результати анкетування відображені в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Вправи і методи, які використовують учителі для розвитку навичок 4К.

Варіанти відповідей	Кількість (%)
Робота в парах і групах	37,5%
Мозковий штурм і дискусії	25%
Інсценізації і сюжетно-рольові ігри	25%
Творчі перекази і продовження творів від свого імені	12,5%

Останнім завданням нашого дослідження стало визначення ставлення вчителів до одночасного розвитку всіх навичок, що входять до моделі «4К» на кожному уроці читання. Перед ними ставилось завдання з'ясувати, чи

можливо розвивати навички 4К комплексно на уроці читання, а не кожен складник окремо. 62,5% учителів відповіли, що одночасний розвиток усіх навичок моделі 4К на уроці можливий, а 37,5% — відповіли, що на одному уроці неможливий розвиток усіх навичок 4К. Результати відображені в таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

Можливість комплексного розвитку складових моделі 4К на одному уроці.

Варіанти відповідей	Кількість (%)
Можливий одночасний розвиток	62,5%
Неможливий комплексний розвиток	37,5%

Результати анкетування показали, що більшість опитаних учителів використовують вправи і методи, які сприяють розвитку навичок 4К в учнів на уроках читання. Усі педагоги відкриті до змін і нововведень в освітньому процесі.

Під час проведення констатувального експерименту для визначення рівня сформованості навичок 4К учням було запропоновано виконати творчі завдання, які були зазначені в анкеті [Див. дод. Б].

У дослідженні ми використовували анкету, яка складалась із 8 завдань.

Інтерпритація результатів констатувального етапу дослідження здійснювалась за критеріями, які й визначали рівень розвитку навичок 4К.

Критерії оцінки рівня розвитку навичок 4К

1) швидкість мислення — цей фактор визначається загальним числом відповідей;

2) повнота відповіді — передбачає оцінку обсягу відповіді, її цілісності та глибини;

3) правильність і логічність відповіді. Фрагментарність та неупорядкованість навіть об'ємного висловлювання не може бути оціненим високо за відсутності означеного показника;

4) оригінальність (здатність до генерації ідей, які відрізняються від загальноприйнятих. Вона пов'язана з цілісним баченням усіх зв'язків і залежностей, непомітних під час послідовного логічного аналізу);

5) унікальність — це наявність відповідей, яка зустрічається 1 раз на вибірку.

Перше і друге завдання анкети було спрямовано на визначення рівня розвитку креативності у дітей. У першому завданні потрібно було утворити якнайбільше словосполучень із запропонованим словом. Максимальна кількість балів за це завдання — 3 (1 бал надавався, якщо дитина записала більше двох словосполучень, 1 бал — за унікальність і 1 бал — за оригінальність). У другому завданні потрібно було продовжити незакінчене речення. За це завдання можна було отримати 3 бали (1 бал — за повноту і логічність викладу думки, 1 бал — за унікальність і 1 — за оригінальність відповіді).

Третє і четверте завдання ставили за мету визначити рівень розвитку критичного мислення молодших школярів. У третьому завданні пропонується викреслити у кожному з трьох рядків слів одне зайве слово з чотирьох. Максимальний бал за це завдання — 3. У четвертому завданні учням потрібно було уважно прочитати текст і вибрати речення, яке було б протилежне за значенням до інших. Воно оцінювалось у 1 бал.

П'яте та шосте завдання мали тестовий характер і були спрямовані на визначення рівня розвитку навичок командної роботи в учнів початкових класів. Максимальний бал за п'яте завдання — 1, за відповідь «так». За виконання шостого тестового завдання можна було отримати теж 1 бал. Але виключно за умови ствердної відповіді на нього. Якщо дитина негативно відповіла на запитання, то її відповідь оцінювалась у нуль балів.

Сьоме та восьме завдання мали за ціль визначити рівень розвитку комунікативних навичок в учнів. Сьоме завдання було тестового характеру. При умові позитивної відповіді на запитання дитина отримувала 1 бал, негативної — 0 балів. У восьмому завданні потрібно було описати стан

природи восени. Максимальний бал за виконання цього завдання — 4 (2 бали за правильність і логічність побудови речення, 1 бал за оригінальність висловлювання і 1 бал — унікальність висловлювання).

Максимальний бал за виконання всіх завдань в анкеті — 17.

Відповідно до критеріїв оцінки нами було визначено наступні рівні розвитку навичок 4К в учнів:

1. Початковий (нижче 5 балів).
2. Середній (5-9 балів).
3. Достатній (10-13 балів).
4. Високий (14 і більше балів).

На констатувальному етапі в нашому анкетуванні взяли участь 10 учнів другого класу Авдіївської ЗОШ I-III ступенів (ЕК) і 10 учнів Чорнотицької ЗОШ I-III ступенів (КК). Вибіркову сукупність респондентів ми обирали керуючись такими показниками, як кількісна наповненість класів та рівень підготовки учнів до початку проведення дослідження. За попередньою оцінкою він був подібним в обох класах. Після інтерпретації результатів анкетування ми отримали такі дані (див. таблицю 2.6).

Таблиця 2.6

Рівень розвитку навичок 4К на початку нашого дослідження за результатами виконання завдань

Рівні	Експериментальний клас,%	Контрольний клас,%
Початковий	20%	20%
Середній	50%	30%
Достатній	30%	40%
Високий	0%	10%

Отримані результати представлені на рисунку 2.7.

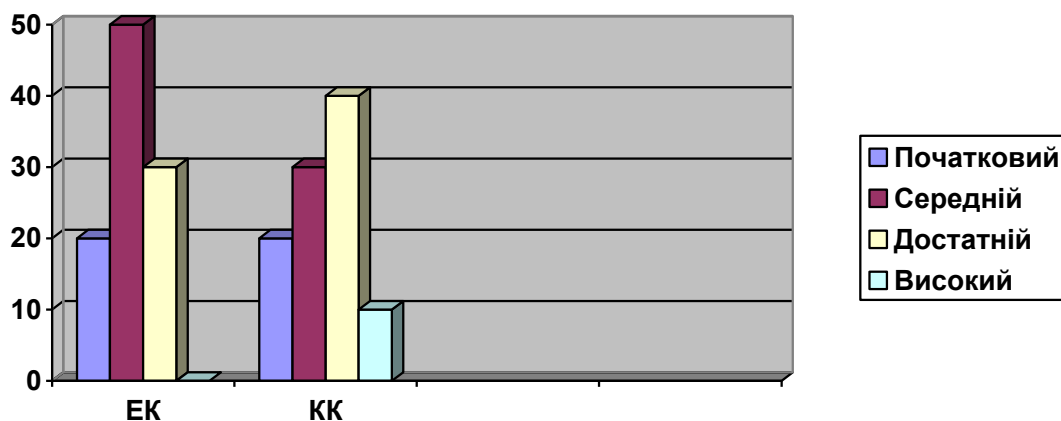

Рис.2.7. Рівень сформованості навичок 4К учнів експериментального та контрольного класів.

Аналіз результатів проведеного дослідження підтверджує припущення про актуальність цієї проблеми та вказує на необхідність пошуку шляхів її вирішення.

Результати виконання учнями творчих завдань дозволяють зробити висновок, що можливості навчального матеріалу у школі не повністю використовуються для розвитку навичок 4К. У зв'язку з цим виникла необхідність експериментально довести можливості використання методичної системи, що її може бути використано на уроках читання в Новій українській школі для розвитку навичок 4К. Цим ми пояснюємо перехід до наступного етапу нашого експерименту — формувального.

З метою удосконалення рівня розвитку навичок 4К в учнів нами було розроблено і впроваджено в освітній процес систему методів і вправ, які б сприяли розвитку цих навичок. Суть вправ висвітлена у попередньому параграфі.

Після проведення формувального експериментального дослідження, ми здійснили контрольну перевірку рівня сформованості розвитку навичок 4К за допомогою виконання системи завдань зазначених в анкетах. Відповідно до результатів перевірки ми бачимо, що показники рівня сформованості

навичок 4К в учнів експериментального класу якісно змінились. Результати наводимо у таблиці 2.8.

Таблиця 2.8.

Результати перевірки рівня сформованості навичок 4К в контрольному та експериментальному класах.

Рівні	Експериментальний клас,%	Контрольний клас,%
Початковий	0%	30%
Середній	50%	40%
Достатній	30%	20%
Високий	20%	10%

Результати перевірки рівня сформованості навичок 4К в контрольному та експериментальному класах відображено в діаграмі на рисунку 2.9.

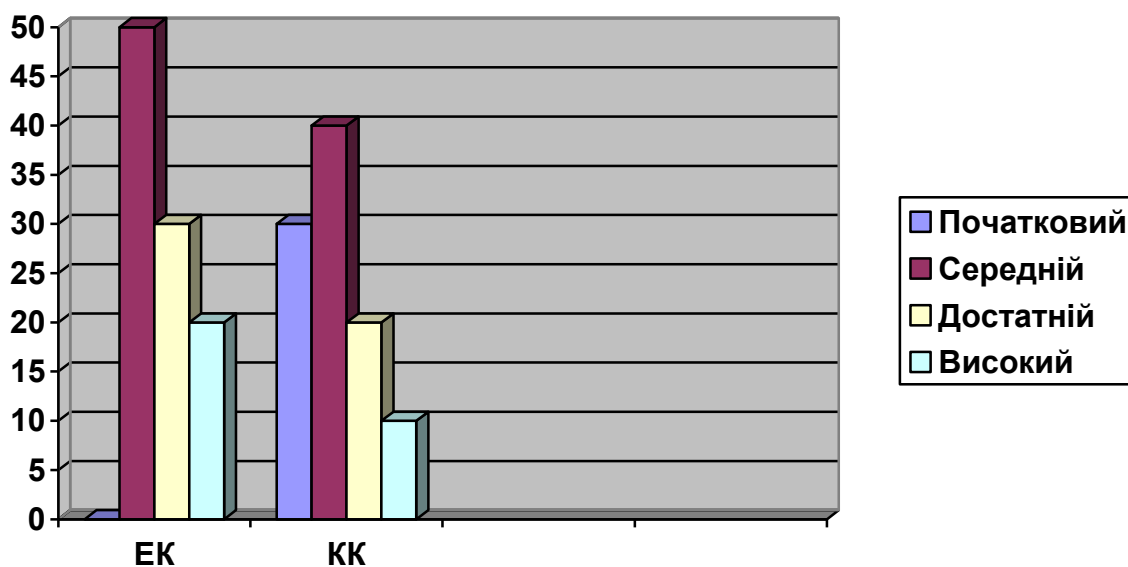

Рис. 2.9. Результати перевірки рівня сформованості навичок 4К в контрольному та експериментальному класах.

Порівнявши результати рівнів розвитку навичок 4К в учнів Авдіївської ЗОШ I-III ступенів до експерименту і після нього, ми бачимо як змінився відсотковий показник. Порівняльні результати наводимо у таблиці 2.10.

Таблиця 2.10.

Порівняльна характеристика рівнів сформованості навичок 4К
експериментального та контрольного класу

Рівень успішності учнів	Експериментальний клас		Контрольний клас	
	До експерименту	Після експерименту	До експерименту	Після експерименту
Початковий	20%	0%	20%	30%
Середній	50%	50%	30%	40%
Достатній	30%	30%	40%	20%
Високий	0%	20%	10%	10%

Відобразимо результати, отримані у процесі проведення діагностувального та контрольного зрізів у вигляді діаграми на рисунку 2.11.

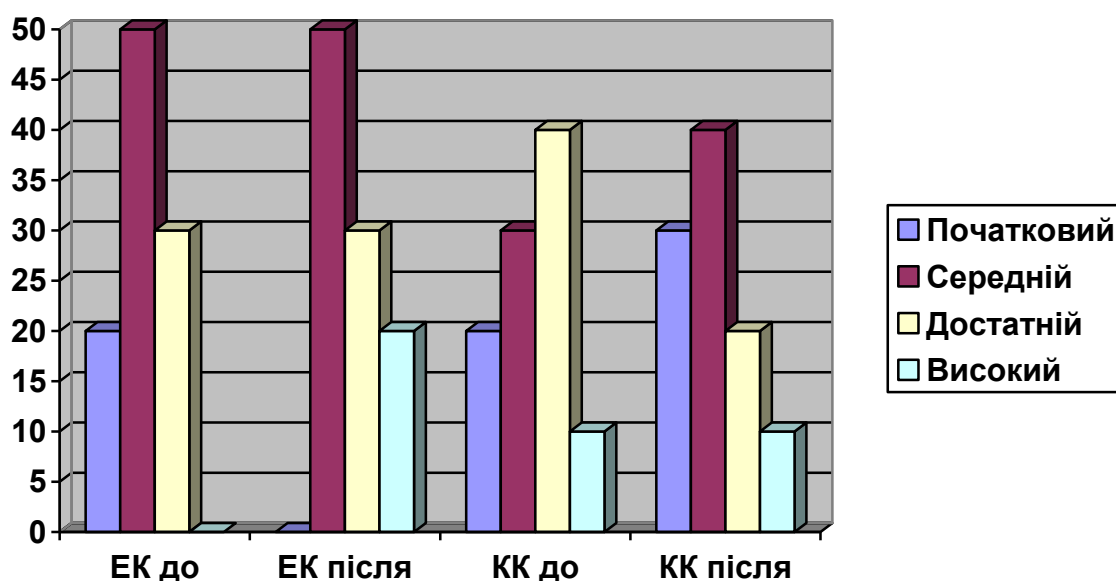

Рис. 2.11. Порівняльна характеристика рівнів сформованості навичок 4К експериментального та контрольного класів.

Отже, провівши контрольний зріз, ми побачили, що в експериментальному класі після впровадження нашої методичної системи відбулися позитивні зміни. За результатами експериментального навчання можна зробити висновок про те, що запропонована методика є ефективною.

Адже впровадження її до освітнього середовища уроків читання для учнів 2 класу якісно вплинуло на рівень розвитку навичок 4К цих учнів. Оскільки після введення цієї методики 20% дітей мали високий рівень розвитку досліджуваних навичок, хоча на констатувальному етапі дослідження відповіді жодного учня не відповідали високому рівню сформованості навичок 4К. У контрольному класі значних змін не відбулося, що також свідчить на користь ефективності означеної методики для формування навичок 4К.

Відповідно до результатів дослідження, ми можемо рекомендувати запропоновану нами методичну систему для розвитку навичок 4К в учнів початкових класів на уроках читання. Також вважаємо за доцільне звернути увагу вчителів на загальні практичні рекомендації, що їх було сформульовано нами в попередньому параграфі.

Висновки до розділу II

У ході констатувального експерименту ми виявили наступне:

- більшість опитаних учителів розуміють «навички 4К», як навички критичного і креативного мислення, але їхні уявлення про це поняття фрагментарні та недостатньо повні;
- виконання учнями творчих завдань, запропонованих в анкеті, показало, що рівень розвитку їхніх 4К навичок не є достатнім та потребує підвищення за рахунок використання різноманітних вправ та завдань на уроках читання;
- якщо педагог не організовує цілеспрямовану та систематичну роботу для розвитку навичок 4К на уроках читання, то в традиційних освітніх умовах вона має стихійний характер.

Аналіз результатів проведеного констатувального етапу дослідження підтвердив припущення про актуальність проблеми розвитку навичок 4К та необхідність пошуку шляхів її вирішення. У зв'язку з цим виникла

необхідність створення ефективної методичної системи розвитку цих навичок на уроках читання.

Нами було виокремлено та упорядковано систему вправ і методів для розвитку критичного та креативного мислення, комунікативних навичок і навичок роботи в команді. Ці вправи є спрямованими на комплексну роботу із навичками, що становлять модель 4К. До початку формувального етапу дослідження ми припустили, що вмiле використання системи запропонованих вправ у роботі буде основою для розвитку особистості молодшого школяра, а саме навичок 4К.

Аналіз результатів проведеного експериментального навчання підтвердив ефективність запропонованої методики. Адже після контрольного дослідження ми переконалися, що 20% учнів експериментального класу продемонстрували рівень знань, що відповідає високому. Хоча на констатувальному етапі таких знань не було зафіксовано. У контрольному класі ж суттєвих змін не відбулося.

Отже, можна зробити висновок, що для ефективного розвитку навичок 4К на уроках читання учителю слід використовувати: інтерактивні методи навчання, проблемні ситуації, творчість сучасних дитячих письменників, проєктну діяльність і сюжетно-рольові ігри, що їх було включено нами до методичної системи.

Також важливою є активна позиція вчителя щодо потреби розвитку навичок 4К в учнів початкових класів. Педагог має бути відкритим до всього нового, гнучким, прагнути до саморозвитку та бути готовим до інновацій в освітньому процесі

ВИСНОВКИ

На підставі проведеного дослідження виявлено науково-теоретичний рівень актуальності проблеми розвитку навичок 4К у молодших школярів, що дозволило представити результати дипломної роботи у відповідних висновках:

1. Проаналізувавши науково-теоретичну та навчально-методичну літературу з проблеми формування навичок 4К ми здійснили формування термінологічної бази дослідження. відповідно, було з'ясовано, що навички 4К — є унікальними навичками майбутнього, які включають в себе критичне мислення, креативність, комунікативні навички і навички командної роботи. Ми дійшли висновку, що розвиток навичок 4К на уроках в початковій школі є важливим напрямом освітнього процесу, оскільки, за умови організації систематичного та цілеспрямованого впливу розвитку цих навичок формується всебічно розвинена особистість, яка здатна до саморозвитку і самореалізації в майбутньому. У результаті аналізу психолого-педагогічної літератури, ми дали визначення складових моделі 4К таких як: «критичне мислення», «креативність», «командна робота» і «комунікативні навички». Також, ми висвітлили шляхи розвитку кожної навички моделі 4К на уроках читання.

2. Теоретично обґрунтувавши структурні компоненти моделі «4К» ми дійшли висновку, що найбільш продуктивним є комплексний підхід до їхнього розвитку на уроках читання. Адже критичність мислення є необхідною характеристикою для сучасної особистості. У взаємозв'язку із креативністю вона розвивається глибше та «об'ємніше», дозволяючи не тільки створювати унікальні ідеї чи продукти, а й дбати про їхню ефективність та позитивний вплив. Комунікативні навички є ключовими як для налагодження комунікації між учасниками освітнього процесу так і для презентації ідей та самопрезентації здобувача освіти. Кооперація ж чи командна робота демонструє те, наскільки учні готові злагоджено виконувати поставлені завдання, беручи на себе не тільки роль лідера,

керівника, генератора ідей, а й виконавця, що може безконфліктно та плідно виконувати інструкції чи конструктивно пропонувати власні шляхи подолання проблеми.

3. Дослідивши рівень обізнаності сучасних учителів щодо проблеми розвитку навичок 4К в учнів молодшого шкільного віку ми з'ясували, що значний відсоток педагогів потребує додаткової інформації відносно означених навичок. Наше дослідження також показало, що структура моделі 4К була для вчителів не повністю відомою. Так само не всі вчителі вважають за необхідне комплексно підходити до цієї проблеми на уроках читання. Хоча, за нашим переконанням, ефективність розвитку навичок 4К залежить від психологічної атмосфери на уроці. Якщо на уроці панує атмосфера взаєморозуміння, взаємоповаги і взаємопідтримки, то навички 4К розвиваються швидше, адже, дитина відчуває себе впевненіше і не боїться осуду своєї думки. Якщо педагог є прихильником інноваційного підходу в освіті, який базується на формуванні вмінь застосовувати знання на практиці, то він є відкритим до інновацій в освітньому процесі, має гнучке мислення. Творчий та інноваційний учитель сприяє розвитку навичок 4К у молодших школярів, прагне усіляко сприяти становленню не тільки здобувача освіти-носія суми знань, а й гармонійно розвиненої особистості, адаптованої до нових викликів суспільства.

4. З'ясовано, що наповнення сучасних підручників потребує доопрацювання за рахунок добору матеріалу, який сприятиме розвитку навичок 4К. Важлива роль у розвитку навичок 4К відводиться правильно дібраній системі вправ та методів під час проведення уроків читання. Найбільш ефективними будуть інтерактивні вправи, які сприяють взаємодії між дітьми: робота в парах і групах, ротаційні трійки, метод проєктів, метод «Шість капелюхів», сторітеллінг і т.д. Сприятливим моментом для розвитку навичок 4К є використання творчості сучасних дитячих письменників. У цьому зв'язку нами було розроблено та апробовану методичну систему вправ, орієнтованих на комплексну реалізацію завдань та розвиток навичок

4К на уроках читання. Метою такої системи є не тільки насичення уроку новою цікавою інформацією, а й організація практичної діяльності спрямованої на розвиток критичності, креативності, комунікативності та кооперації.

5. У процесі проведеного педагогічного експерименту доведено, що робота, спрямована на розвиток навичок 4К учнів на уроках читання з використанням розробленої нами методичної системи методів і вправ, дає високі результати, якщо вона базується на сприятливій атмосфері співпраці та співавторства.

Ефективність означеної методичної системи було доведено нами практично у ході формувального етапу емпіричного дослідження. Під час якого в учнів експериментального класу рівень сформованості 4К навичок зріс. У той же час рівень навичок учнів контрольного класу залишився майже незмінним. Що було з'ясовано під час контрольного дослідження. Отже, запропонована методика забезпечує розвиток творчості, креативності, критичного мислення, комунікативних навичок і навичок командної роботи. Цілеспрямоване й систематичне використання дібраних вправ і методів дозволить учителеві зробити кожен урок читання яскравішим і в той же час проводити роботу з формування навичок 4К.

Отже, усі визначені завдання виконано, мети дослідження досягнуто. Проте проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми розвитку навичок 4К молодших школярів. Маємо рекомендувати використання вправ та ігор, розроблених нами, з метою оптимізації процесу розвитку навичок 4К особистості учня молодшого шкільного віку в умовах сучасної початкової школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барнич. О. В. Потенціал художньої спадщини В. О. Сухомлинського у розвитку творчих здібностей молодшого школяра. *Збірник наукових праць ХДУ*. Харків, 2009. С. 153-156.
2. Барнич О. В. Щоденник юного читача. Чернігів: Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка, 2015. 40 с.
3. Barnhardt M. M. Developing Creativity in Reading. URL: https://scholarworks.wmich.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2938&context=reading_horizons (дата звернення: 29.08.2021)
4. Богдана Матіяш «Казки Різдва. Книга друга». *Блог «Книжкова скриня»*. URL: http://ukrbook.blogspot.com/2019/10/blog-post_41.html (дата звернення: 12. 09. 2021).
5. Большакова І. Технологія розвитку критичного мислення в початковій школі: *вебінар*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=xgp4TUfQudE> (дата звернення: 12. 02. 2021).
6. Вашуленко О. Українська мова та читання: підруч. для 2 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Ч. 2: Видавничий дім «Освіта», 2020. 144 с.
7. Вашуленко О. Українська мова та читання: підручник для 3 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Ч. 2.: Видавничий дім «Освіта», 2020. 160 с.
8. Вашуленко О. Українська мова ти читання: підруч. для 4 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Ч. 2. Київ, 2021.168 с.
9. Види вправ з розвитку мовлення молодших школярів на уроках читання. URL: https://knowledge.allbest.ru/pedagogics/3c0a65635a2ac68b4c43b89421216c37_0.html (дата звернення: 11. 12. 2020).
10. Двадцять інтерактивних методів викладання. URL: <https://osvitanova.com.ua/posts/3286-20-interaktyvnykh-metodiv-vykladannia> (дата звернення: 12. 12. 2020).

11. Дем'янова Т.М. Розвиток творчих здібностей молодших школярів на уроках літературного читання. *Досвід педагогічної діяльності учителя початкових класів*. URL: http://www.academy.edu.by/files/KwEx_opyt-ViXov.pdf (дата звернення: 19.08.2021)

12. Державний стандарт початкової освіти. [Електронний ресурс].URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15.08.2021).

13. Дитячі поезії Галини Кирпи. *Сайт «Мала сторінка»*. URL: <https://mala.storinka.org/%D0%B4%D0%B8%D1%82%D1%8F%D1%87%D1%96%D0%BF%D0%BE%D0%B5%D0%B7%D1%96%D1%97%D0%B3%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D0%BD%D0%B8-%D0%BA%D0%B8%D1%80%D0%BF%D0%B8.html> (дата звернення: 10. 09. 2021).

14. Добірка дитячих віршиків Юрка Бедрика з книжки «Снюсь-нюсь-нюсь». *Сайт «Мала сторінка»*. URL: <https://mala.storinka.org/> (дата звернення: 08. 09. 2021).

15. Довгаль О. Навички 4К у проектній діяльності школярів: *вебінар*. URL: <https://naurok.com.ua/post/navichki-4k-ta-proekti-strategi-roboti> (дата звернення: 12. 12. 2020).

16. Галушкіна В. О. Розвиток навичок критичного мислення молодших школярів засобами інтерактивних технологій на уроках в початковій школі. *Досвід учителя початкових класів*. Київ, 2020. 12 с.

17. Групова робота. Онлайн-курс для вчителів початкової школи. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Q3XCnz1Wvms> (дата звернення: 11. 12. 2020).

18. Effective Communication in the Classroom: Skills for Teachers. URL: <https://www.highspeedtraining.co.uk/hub/communication-skills-for-teachers/> (дата звернення: 03.09.2021)

19. Збірка цікавих вправ та дидактичних ігор з читання. URL: <https://vseosvita.ua/library/zbirka-cikavih-vprav-ta-didacticnih-igor-z-citanna-4159.html> (дата звернення: 11. 12. 2020).

20. Ideas for Developing Critical Thinking at Primary School Level. URL: https://www.researchgate.net/profile/AbdurAsari/publication/273634746_Ideas_for_Developing_Critical_Thinking_at_Primary_School_Level/links/55077e750cf27e990e076994/Ideas-for-Developing-Critical-Thinking-at-Primary-School-Level.pdf (дата звернення: 01.09.2021)

21. Integrating the 4Cs into EFV Integrated Skills Learning. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1266047.pdf> (дата звернення: 12.09.2021)

22. Казки Сашка Дерманського для дітей. Сайт «Мала сторінка». URL: <https://mala.storinka.org/%D0%BA%D0%B0%D0%B7%D0%BA%D0%B8%D1%81%D0%B0%D1%88%D0%BA%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%BB%D1%8F%D0%B4%D1%96%D1%82%D0%B5%D0%B9.html> (дата звернення: 14. 09. 2021).

23. Кириленко О. С., Барнич О.В., Мамчич О.Б. Практичний аспект формування навичок 4К на уроках читання в НУШ. *Науковий журнал «Інноваційна педагогіка»*. Одеса, 2021. № 32. С. 29-32.

24. Кириленко О.С. Особливості розвитку навичок 4К на уроках читання в НУШ. Актуальні проблеми сучасної науки та освіти (частина II): матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції м. Львів, 9-10 листопада 2020 року. Львів: Львівський науковий форум, 2020. С. 29-31.

25. Кириленко О. С. Особливості формування колективу в початковій школі. *Збірник наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції (14-15 грудня 2018 р., м. Одеса). У 2-х частинах*. Одеса, 2018. С. 58-60.

26. Кириленко О. С. Умови формування навичок 4К в НУШ. URL: <http://conf.kubg.edu.ua/index.php/courses/ksdpounush/paper/viewFile/337/331> (дата звернення: 14. 09. 2021).

27. Концепція нової української школи. [Електронний ресурс]. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>

28. Креативність особистості як психологічна проблема. URL: <https://sites.google.com/site/kreativnist/> (дата звернення: 29.08.2021).

29. Кучай Т. П. Розвиток креативного мислення молодших школярів. Науковий журнал «Гуманітарні студії: педагогіка, психологія, філософія». Київ, 2017. № 277. С. 154-158.

30. Лимар Ю. М., Василець Я. Є. Розвиток креативного мислення учнів початкових класів. *Збірник наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції (14-15 грудня 2018 р., м. Одеса). У 2-х частинах.* Одеса, 2018. С. 61-63.

31. Лимар Ю. М., Непоп Ю. М. Організація групової та парної роботи учнів початкової школи. Таврійський національний університет імені ВІ Вернадського. Київ, 2018. С. 26-28.

32. Луців С. Педагогічні умови формування критичного мислення учнів початкових класів на уроках української мови. URL: http://dspu.edu.ua/youngsc/AQGS/2016_16/347_%D0%9B%D1%83%D1%86_%D0%B2.pdf (дата звернення: 10.10.2021).

33. Максименко Н. Формування комунікативно-мовленнєвої компетентності в учнів початкової школи на уроках української мови. Рідне слово в етнокультурному вимірі: збірник наукових праць. Дрогобич, 2015. С. 487-492.

34. Мартинець Л. А. Сучасні моделі освіти: навч.-метод. посібник. Донецьк, 2015. 102 с.

35. Матвієнко Ю. PRO. Навички 4К. Основи: *вебінар*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=OVx51R5xb4A> (дата звернення: 12. 12. 2020).

36. Метод Storytelling: як зацікавити дітей, розповідаючи історії. *Освітня платформа «На урок»*. URL: <https://naurok.com.ua/post/metod->

storytelling-yak-zacikaviti-ditey-rozpovidayuchi-istori (дата звернення: 11. 09. 2020).

37. Митник О. Психолого-педагогічні умови побудови творчого навчально-виховного процесу на уроці. Журнал «Рідна школа». Київ, 2013. № 6. С. 31-35.

38. Неділя Т. В., Кміть О. В. Критичне мислення як провідна технологія навчання в НУШ. Журнал «Наукові перспективи». Київ, 2021. № 9. С. 371-383.

39. Павленко В. В. Розвиток креативності молодших школярів: монографія. Житомир, 2017. 158 с.

40. Павленко В.В. Розвиток креативності молодших школярів як педагогічна проблема. Проблеми освіти: Наук-метод. зб. Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. Київ, 2015. Вип. 85. С. 152-158.

41. Паращенко І. І. Розвиток критичного мислення на сучасних уроках читання в початковій школі. Поради для вчителя. *Початкове навчання та виховання*. 2015. № 28/29. С. 2-7.

42. Перун В. Методичні особливості парної та групової роботи на уроках літературного читання. URL: <https://naurok.com.ua/metodichni-osoblivosti-parno-ta-grupovo-roboti-na-urokah-literaturnogo-chitannya92477.html> (дата звернення: 13.02.2021).

43. Підлужна Г. В. Розвиток креативності молодших школярів на уроках літературного читання. URL: http://eprints.zu.edu.ua/29928/1/%D0%9F%D1%96%D0%B4%D0%BB%D1%83%D0%B6%D0%BD%D0%B0_%D0%A2%D0%B5%D0%B7%D0%B8.pdf (дата звернення: 12. 09. 2021).

44. Пінська М., Михайлова А. Компетенції «4К»: формування і оцінка на уроці. Москва, 2019. 76 с.

45. Піцик Т. Дидактичні ігри та цікаві творчі завдання на уроках літературного читання. URL: <https://naurok.com.ua/materiali-do-urokiv->

didaktichni-igri-ta-cikavi-tvorchi-zavdannya-na-urokah-literaturnogo-chitannya-75424.html (дата звернення: 13.02.2021).

46. Пометун. О. Як розвивати критичне мислення в учнів (з прикладом уроку). URL: <https://nus.org.ua/articles/krytychne-myslennya-2/> (дата звернення: 12.02.2021).

47. Світилко А. Стратегії «РАФТ», «Діаграма Вена», «Асоціативний куш». URL: <https://vseosvita.ua/library/strategii-raft-diagrama-vena-asociativnij-kus-74894.html> (дата звернення: 13.02.2021).

48. Соколова Н. І. Використання ТРВЗ технології на уроках в початковій школі. URL: <https://svitppt.com.ua/pedagogika/vikoristannya-trvz-tehnologii-na-urokah-v-rochatkoviy-shkoli.html> (дата звернення: 08. 07. 2021).

49. Станевич І. М., Карпельова І. В., Гончарук Н. О., Бохан М. А., Башинська Н. В., Забелло Л. О. Розвиток критичного мислення у процесі навчання дітей та молоді. *Досвід роботи*. URL: https://imso.zippo.net.ua/wpcontent/uploads/2018/03/2018_03_29_2_Bohan.pdf (дата звернення: 09.03.2021)

50. Стратегія Уолта Діснея. *Сайт групова динаміка та комунікації*. URL: <http://groupdynamics.kspu.edu/wiki/a/16> (дата звернення: 07.09.2021).

51. Савченко О. Я. Типова освітня програма для 1-2 класів. [Електронний ресурс]. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2019/11/1-2-dodatki.pdf> (дата звернення: 12.09.2021).

52. Савченко О. Я. Типова освітня програма для 3-4 класів. [Електронний ресурс]. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2020/11/20/Savchenko.pdf> (дата звернення: 15.08.2021).

53. Тетяна Стус (Щербаченко), "Смугастик" — дитяче оповідання з книжки "Біла, Синя та інші". *Сайт «Мала сторінка»*. URL: <https://mala.storinka.org/%D1%82%D0%B5%D1%82%D1%8F%D0%BD%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%83%D1%81%D1%89%D0%B5%D1%80%D0%B1%D0%B0%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%D1%82%D0%B2>

[%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%B4%D0%BB%D1%8F%D0%B4%D1%96%D1%82%D0%B5%D0%B9.html](#) (дата звернення: 11. 09. 2021).

54. Тренінг «Методи та форми роботи, спрямовані на розвиток критичного мислення». URL: http://2018kulikova.blogspot.com/p/blog-page_9.html (дата звернення: 12.09.2021)

55. Thoughtful Learning: What are the 4 C's of learning skills? URL: <https://newsroom.unl.edu/announce/csmce/5344/29195> (дата звернення: 13.09.2021).

56. Фаніна. М. Критичне мислення як засіб формування та розвитку творчих здібностей молодших школярів. *Початкова школа*. 2016. № 12. С. 34-36.

57. Федорук О. Нетрадиційні методи навчання на роках в початковій школі. URL: <https://naukam.triada.in.ua/index.php/konferentsiji/44chotirnadtsyata vseukrajinskapraktichnopiznavalnainternetkonferentsiya/220netraditsijnimetodinavchannya-na-urokakh-v-pochatkovij-shkoli> (дата звернення: 11.09.2021).

58. Хоменко Н. А. Формування та розвиток у молодших школярів комунікативних здібностей. *Освітня платформа «На урок»*. URL: <https://naurok.com.ua/formuvannya-ta-rozvitok-u-molodshih-shkolyariv-komunikativnih-zdibnostey-teoretichna-chastina-226315.html> (дата звернення: 01.08.2021)

59. Хоршунова Л., Ганик О., Винницька А. Групова робота учнів — форма інтерактивного навчання. Платформа «Обличчям до дитини». URL: <https://www.lycem-do-dytyny.com/hrupova-robota/> (дата звернення: 01.07.2021).

60. Цимбал Є. Шляхи формування комунікативної компетенції молодших школярів. URL: <https://urok-ua.com/shlyahi-formuvannya-komunikativnoyi-kompetentsiyi-molodshih-shkolyariv/> (дата звернення: 10.09.2021).

61. Черешнюк І. О. Storytelling у початковій школі. *Сайт учителя початкових класів*. URL: <http://irinaaclass12.dp.ua/2017/05/03/5151/> (дата звернення: 08. 09. 2021).

62. Шиян. Р. Б. Типова освітня програма для 3-4 класів. [Електронний ресурс]. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2020/11/20/Shiyana.pdf> (дата звернення: 15.08.2021).

63. «Шість капелюхів»: прийом-гра для розвитку критичного мислення. *Освітня платформа «На урок»*. URL: <https://naurok.com.ua/post/shist-kapelyuhiv-priyom-gra-dlya-rozvitku-kritichnogo-mislennya> (дата звернення: 07.07.2021).

64. Шпеко А. А. Форми і методи розвитку соціальних навичок молодших школярів. *Науковий журнал «Інноваційна педагогіка»*. Одеса, 2021. № 34. С. 152-156.

65. 30+ вправ для розвитку креативного мислення. URL: <https://quasa.io/media/30-uprazhneniy-dlya-razvitiya-kreativnogo-myshleniya> (дата звернення: 15.08.2021).

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета для вчителів

1. Вік _____ Педагогічний стаж _____

2. Що Ви розумієте під поняттям «навички 4К»?

3. Які складові входять до навичок 4К?

- а) підприємливість;
- б) командна робота (кооперація);
- в) комунікативні навички;
- г) кмітливість;
- д) критичне мислення;
- е) креативність.

4. Як Ви гадаєте, чи потрібно розвивати в дитини навички 4К?
Навіщо? _____

5. Чи здійснюєте Ви діяльність із розвитку креативності молодших школярів?
Яку саме? _____

6. Чи використовуєте завдання для розвитку критичного мислення на уроках читання? Якщо так, то які? _____

7. Перелічіть методи, які найчастіше використовуєте для розвитку комунікативних навичок учнів під час роботи над літературним твором.

8. На Вашу думку, які переваги і недоліки має командна робота учнів на уроках читання? _____

9. Як Ви гадаєте, чи на кожному уроці читання можна здійснювати одночасний розвиток усіх складових навичок 4К? _____

Додаток Б
Анкета для учнів

Ім'я _____

Клас _____

1. Утвори якнайбільше словосполучень із поданими словами і запиши їх:

Сонце (яке?) –

Дружба (яка?) –

Будинок (який?) –

2. Закінчи речення: «Якби я став(ла) чарівником, то...».

3. Викресли зайве слово у кожному рядку:

Горобець, синиця, голуб, бджола.

Десять, три, цифра, сім.

Анастасія, Олександр, Олег, Євгеній.

4. Подумай, чи немає в цьому тексті речення, протилежного за значенням іншим реченням і, якщо є, то випиши його.

Дятел сів на дерево. Він діловито пересувається вгору по стовбуру. Ось він відкидає назад голову і гучно починає бити дзьобом по дереву. А навкруги панує тиша.

5. Чи подобається тобі працювати разом з усіма однією командою?

а) так

б) ні

6. Чи важливою є для тебе думка сусіда по парті?

а) так

б) ні

7. Чи багато у тебе друзів, з якими постійно спілкуєшся?

а) так

б) ні

8. Поглянь у вікно й опиши стан природи восени.
